

Міністерство освіти і науки України
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя
Історико-юридичний факультет

Кафедра всесвітньої історії та міжнародних відносин
Середня освіта (Історія)
014.03 Середня освіта (Історія)

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття освітнього ступеня магістра

Феномен приватних воєнних компаній у військово-силовій політиці держав кінця ХХ – початку ХХІ ст.

студента: ГУБСЬКОГО Степана Анатолійовича

Науковий керівник:

Бровко Альона Григорівна

**кандидат історичних наук,
старший викладач**

Рецензент:

Рецензент:

Допущено до захисту:

(посада) (підпис) (дата) (ініціали та прізвище)

Ніжин – 2022

АНОТАЦІЯ

Губський С.А. Феномен приватних воєнних компаній у військово-силовій політиці держав кінця ХХ – початку ХХІ ст.: магістерська робота. Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, 2022. 108 с.

Робота присвячена вивченню феномену приватних воєнних компаній, що прийшли на зміну найманству. Визначаються передумови виникнення та розвитку приватних військових компаній у середині ХХ ст. Детально проаналізована кількість існуючих воєнних корпорацій, їх силові та фінансові можливості, подана класифікація компаній за функціями та видами діяльності. Окреслений перелік “замовників” послуг ПВК – це національні держави, міжнародні організації, транснаціональні корпорації та приватні особи. З’ясовано місце та ролі приватних воєнних компаній, як нового недержавного елемента міжнародної політики. Розглянуто досвід США та країн Заходу по застосуванню воєнних компаній у якості провідників національних інтересів. На прикладі РФ та КНР узагальнена практична діяльність приватних воєнних компаній у Східній Європі, Центральній Азії та Африці. Зазначено необхідність подальшого пошуку механізмів впровадження та застосування приватних воєнних компаній на Україні.

Ключові слова: найманство, приватна воєнна компанія (ПВК), приватизація державних функцій, Документ Монтрьо, міжнародні конфлікти, національні інтереси, національна безпека, міжнародне регулювання.

ANNOTATION

Gubskiy S.A. The phenomenon of private military companies in the military policy of the states of the late XX - early XXI centuries: master thesis. Nizhyn Gogol State University. 2022. 108 p.

The work is devoted to the study of the phenomenon of private military companies that replaced mercenaries. The prerequisites for the emergence and development of private military companies in the middle of the 20th century are determined. The number of existing military corporations, their power and financial capabilities is analyzed in detail, the classification of companies by functions and types of activities is presented. The outlined list of "customers" of PMC services are national states, international organizations, transnational corporations and private individuals. The place and roles of private military companies as a new non-state element of international politics are clarified. The experience of the United States and Western countries in the use of military companies as leaders of national interests is considered. The practical activities of private military companies in Eastern Europe, Central Asia and Africa are summarized on the example of the Russian Federation and the People's Republic of China. The need for further search for mechanisms for the implementation and use of private military companies in Ukraine is indicated.

Key words: mercenary, private military company (PMC), privatization of state functions, Montreux Document, international conflicts, national interests, national security, international regulation.

Перелік умовних позначень та скорочень.....	4
ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ПРИВАТНІ ВІЙСЬКОВІ КОМПАНІЇ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ ІСТОРИЧНОГО РОЗВИТКУ.....	12
1.1. Становлення індустрії приватних послуг у воєнному секторі.....	12
1.2 Приватні воєнні компанії: чисельність, класифікація, фінансування.....	21
1.3 Правове регулювання діяльності ПВК/ПВОК у міжнародному та національних законодавствах.....	32
РОЗДІЛ 2. ПРИВАТНІ ВІЙСЬКОВІ КОМПАНІЇ ЯК СУБ'ЄКТИ СВІТОВОЇ ПОЛІТИКИ.....	42
2.1 Феномен приватних воєнних компаній та їх діяльність у країнах Заходу та США.....	42
2.2 ПВК як інструмент зовнішньої політики Російської Федерації.....	53
2.3 Приватні військові та охоронні компанії у країнах колишнього СРСР та участь у конфліктах на пострадянському просторі.....	64
2.4 Китайська Народна Республіка: досвід організації та використання ПВК.....	77
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ.....	83
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ.....	90
ДОДАТКИ.....	104

Перелік умовних позначень та скорочень:

ВКК – МСС - (military consulting company) – воєнна консалтингова компанія

ВЛК - MSC - (military support company) – воєнна логістична компанія

КБЗ – МРС - (military provider company) – компанія бойового забезпечення

МГП – міжнародне гуманітарне право

ПВК – РМС – (private military company) - приватна воєнна компанія

ПВОК – РМСС - (private military and security company) - приватна воєнна та охоронна компанія

ПОК – РСС – (private security company) - приватна охоронна компанія

ПВК – РМС – (private military contractors) - приватні воєнні контрактори

ПВФ – РМФ – (privatizer military firms) - приватні воєнні фірми

ТБД – театр бойових дій

ВСТУП

Завершення “холодної війни” та розпад Радянського Союзу на окремі незалежні держави, не тільки сприяли закінченню процесу протистояння двох військово-політичних та ідеологічних систем, не тільки припинили процес гонки озброєнь, але й допомогли встановленню у світі системи монодержавного монопольного панування США. Разом з тим, вони породили нові небезпеки для національних держав, послужили зростанню міжнародної напруги та появи нових осередків нестабільності. Явища породжені та посилені цими процесами – політичний популізм, міграційні процеси, регіональні збройні конфлікти, що переростають у війни, глобальні економічні кризи, тероризм глобального масштабу вимагають від світового співтовариства негайної реакції. Процес глобалізації підштовхує уряди держав до розробки плану завдань по реалізації своїх національних інтересів у будь-якому куточку світу. Довгий час більшість “великих” та “малих” держав світу у проведенні своєї воєнно-силової політики спиралися на збройні сили, служба у яких відбувалася по призову чи на контрактній основі. Але у війнах та воєнних конфліктах кінця ХХ – початку ХХІ ст. почала зростати роль неурядових, комерційних воєнних структур. Починаючи з кінця 1960-х рр. у воєнних конфліктах, різних міжнародних та гуманітарних операціях та у процесах повсякденного забезпечення національної безпеки країн все частіше почали використовуватися послуги приватних воєнних та охоронних компаній (далі – ПВК/ПВОК). На Заході вже давно і успішно використовують ці структури для вирішення різних питань, коли потрібно знизити їх політичну ціну. Сьогодні практику діяльності ПВК беруть на озброєння Китай, Російська Федерація та інші країни, що входять до числа нових лідерів багатопольярного світу. Не залишається осторонь і Україна, де у цій сфері робляться тільки перші, не зовсім впевнені кроки. Але є переконання, що початок російсько-української війни актуалізує цю тему та прискорить прийняття конкретних рішень. У наші дні ПВК почали займати рівноправне положення з

регулярними арміями і на думку експертів у майбутньому, будуть грати все більш значущу роль у збройних конфліктах.

Об'єктом дослідження виступають приватні воєнні та охоронні компанії країн світу.

Предмет дослідження – організація, діяльність та функціонування ПВК, їх класифікація та правовий статус, практика використання державами приватних воєнних компаній у міжнародних та неміждержавних військових конфліктах у означений період.

Джерельна база та історіографія проблеми. У науковій літературі тема приватних воєнних компаній не відноситься до числа малодосліджених. Вона стала предметом дослідницького інтересу як політологів та економістів так і правників. Разом з тим дана проблема має широку джерельну базу. У першу чергу до них слід віднести документи міжнародних організацій. Так у “Міжнародній конвенції по боротьбі з вербуванням, використанням, фінансуванням та навчанням найманців” прийнятій у 1989 р. регламентуються заходи спрямовані проти застосування найманців у військових конфліктах [4]. Крім того, забороні найманства присвячено ще ряд документів прийнятих іншими міжнародними організаціями [3, 6-8]. Ініціативи, що були розроблені та прийняті для регулювання діяльності приватних воєнних та охоронних структур вміщені у “Документі Монтьрьо” та низці додаткових постанов [1, 5]. Але слід відзначити, що не дивлячись на значний джерельний масив, що був прийнятий під егідою діяльності міжнародних та гуманітарних організацій він залишається до кінця не сформованим та потребує подальшого прийняття нових законодавчих ініціатив.

У радянській історіографії проблема ПВК не розглядалась зовсім, але побачило світ кілька публікацій, що були присвячені найманству [44, 46]. Автори, з непримиренних ідеологічних позицій засуджували його, як один з елементів політики неоколоніалізму західних держав та США. У роботі американського дослідника Д. Робєка “Солдати на продаж. Найманці сьогодні” наводяться широкі факти діяльності загонів Боба Денара, Майкла

Хоара, Жана Шрамма у Африці, однак автор висловлює їм свою негативну оцінку, як і у цілому найманству [31].

Сучасна західна історична наука віддає перевагу комплексному розгляду даної проблеми. Слід відмітити роботи В. Уеселера, Б. Гранта, П. Сінгера, Дебори Авант, Д. Брукса, Н. Дью та Б. Хаджеса, Дж. Хансена [33, 36-41, 126-127]. Вони у своїх дослідженнях підіймають різні питання, що пов'язані із діяльністю ПВК - типологія, особливості роботи, правова відповідальність працівників компаній та державних установ, що їх найняли. Разом з тим, хоча роботи написані на значному аналітичному матеріалі та мають солідне теоретичне підґрунтя, вони мало придатні для практичного використання в умовах країн пострадянських країн, адже описують “західний, класичний варіант приватних воєнних компаній” [41]. Останнім часом побачили світ публікації, що висвітлюють специфічні питання, які до сих пір не висвітлювались у сфері вивчення та дослідження ПВК [35].

Іншу групу публікацій, яку можна виокремити – це сучасна закордонна (російська) історіографія. Вона представляє основний науковий масив і репрезентовані рядом солідних монографічних досліджень, що базуються на широкому використанні документальних матеріалів. У роботах А. Михайленка, Р. Надтоки, М. Уварова, М. Небольсіної піднімаються та досліджуються проблеми пов'язані в першу чергу із юридично-правовим статусом існування ПВК у РФ, разом з тим проводяться паралелі та порівняння із ПВК західних країн [21, 23, 32, 26]. Окремо слід виділити дві групи монографічних праць, що належать перу І.П. Коновалова та В. Неєлова [15-17]. Перший автор використовує багатий фактичний матеріал, пропонує на розгляд нові проблеми, однак його праці страждають описовістю та носять у цілому науково-публіцистичний характер. Голова “Центру досліджень стратегічних перспектив” В. Неєлов, талановитий дослідник, що у своїх працях не боявся піднімати “заборонені” для дослідження у Росії теми пов'язані з участю російських ПВК у конфлікті на сході України (він автор книг – “Частные военные компании в России: опыт и перспективы

использования", "Частные военные компании и война на Юго-Востоке Украины", "Особенности ведения боевых действий в Афганистане", "Граждане Грузии и грузинские вооруженные формирования в войне на Донбассе", "Негосударственные участники военных действий в конфликтах нового поколения. Уроки и возможности для России") [25].

Він був звинувачений у державній зраді та засуджений у 2020 р. на 7 років за те, що “передав німецькій консалтинговій компанії данні про процес навчання та перепідготовки оперативних працівників ФСБ Росії”.

Характеризуючи зміст наукових публікацій у закордонних періодичних виданнях слід відмітити дві тенденції досліджень. Перша – “узагальнююча”, що об’єднує праці, що розглядають різноманітні питання, які пов’язані із організацією, структурою та діяльністю компаній [46-47, 58, 62, 68, 75, 97, 100, 105, 115]. Сюди слід відносити роботи, що стосуються підготовки кадрів компаній, їх фінансування, специфіки діяльності, озброєння тощо [63, 86, 109-110,]. Окремою групою стоять роботи А. Волеводза, В. Гаврилова, А. Сгорової, К. Савриги у яких автори доволі детально аналізують правове регулювання діяльності ПВК не лише у Росії, а й у сусідніх з нею державах [50-54, 59, 111]. До другої групи “регіональних” досліджень, належать роботи істориків, політологів, що вивчають безпосередню діяльність ПВК у окремих країнах та регіонах: М. Мирошниченко подає аналіз участі ПВК у “кольорових революціях” [81], Т. Камов – у Афганістані [67], С. Файнберг - у Сирії [122], Г. Сотніков – у іракській компанії США [118]. Роботи А. Кривоपालова та А. Петрова висвітлюють ситуацію у країнах ОДКБ та пострадянського простору [80, 104]. Значний інтерес представляють роботи, що присвячені історії ПВК у США [98, 123], Росії [101, 125], залученню воєнних компаній на службу міжнародних миротворчих організацій [108]. Ці публікації відрізняються між собою глибиною вивчення та дослідження історичних подій та їх науковим аналізом. Разом з тим, вони у цілому дають можливість скласти детальне уявлення про перебіг політичних процесів у які залучені ПВК, як суб’єкти різнопланової діяльності. Аналіз історіографічних доробок, що з’явилися

останнім часом, дає змогу вважати, що інтерес у дослідників до даного питання аж ніяк не зменшився.

Окрему складову закордонної та вітчизняної історіографії складають дисертаційні дослідження [128-134].

На жаль необхідно констатувати, що в українській історіографії до сих пір не існує комплексних спеціальних досліджень з даної проблематики. Вітчизняна історіографія обмежена рядом статей у періодиці [22, 45, 55-56, 61, 64-65, 73, 79, 96, 106]. Проблематика досліджень, що піднімається у цих статтях – вивчення закордонного досвіду застосування ПВК, особливостей функціонування приватних армій у рамках системи міжнародного права, та вивчення перспектив розвитку ПВК України

Метою магістерської роботи є дослідження світового досвіду створення та розвитку ПВК у контексті реалізації державами своїх національних інтересів.

Для досягнення мети нами визначені наступні **завдання дослідження**:

- простежити шлях історичного розвитку комерціалізації послуг у військовій сфері та визначити періодизацію цього явища
- вивчити досвід створення, розвитку та діяльності ПВК у світових масштабах
- визначити кількісні показники ПВК
- з'ясувати фінансові можливості ПВ корпорацій та компаній
- проаналізувати міжнародне та національне законодавство відносно правового статусу та юридичного становища приватних воєнних компаній
- співставити та порівняти ПВК країн Заходу та РФ
- встановити особливості ринку ПВК у пострадянських країнах
- розглянути “китайський” досвід розвитку ПВК та можливості його розповсюдження у Центральноазіатському регіоні
- обґрунтувати необхідність подальшого розвитку галузі ПВК на Україні
- узагальнити досвід використання світовими державами ПВК для реалізації своєї зовнішньої політики

У ході нашого наукового дослідження ми висуваємо наступну **гіпотезу**: приватні воєнні компанії та інші структури, задіяні у наданні військових послуг, у найближчі десятиліття продовжать відігравати важливу роль у регіонах зі складною військово-політичною ситуацією. Буде зростати їхня кількість, чисельність їх замовників (держави, міжнародні та гуманітарні організації, ТНК) та діапазон послуг, що вони надають. Але неурядові військові структури при цьому будуть не спроможні повністю замінити собою регулярні національні армії у міждержавних конфліктах та протистояннях.

У **методологічній основі** магістерського дослідження лежать як загальні (функціонально-структурний, методи аналізу, синтезу, узагальнення), так і спеціальні (історико-порівняльний, історико-системний, метод історичної періодизації) методи наукового пізнання.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що у роботі вперше у вітчизняній історичній науці зроблений широкий аналіз теоретичних та практичних питань пов'язаних із організацією та діяльністю приватних воєнних компаній.

Практичне значення результатів дослідження полягають в тому, що її фактичний матеріал, результати, висновки та узагальнення можуть бути використані при подальшій науковій розробці теми та підготовці узагальнюючих праць з військової історії, політології та історії міжнародних відносин.

Апробація результатів дослідження здійснювалась у доповіді на конференції молодих науковців “Молодь у науці”(16-20 травня 2022 р., м. Ніжин)

Основні положення та результати дослідження висвітлені у таких **публікаціях**:

Губський С.А. РОЗШИРЕННЯ ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНОЇ ПРИСУТНІСТІ ПРИВАТНИХ ВІЙСЬКОВИХ КОМПАНІЙ У КРАЇНАХ АФРИКАНСЬКОГО КОНТИНЕНТУ: ЦІЛІ ТА РЕЗУЛЬТАТИ //

.

Структура та зміст кваліфікаційного дослідження. Робота складається зі вступу, двох розділів, поділених на підрозділи, де виклад матеріалу йде за проблемно-хронологічним принципом, висновків, списку джерел та літератури та додатків.

РОЗДІЛ 1. ПРИВАТНІ ВІЙСЬКОВІ КОМПАНІЇ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ ІСТОРИЧНОГО РОЗВИТКУ

Глава 1.1 Становлення індустрії приватних послуг у воєнному секторі

Останнім часом у світовій міжнародно-політичній практиці намітилась тенденція т. з. “приватизації війни” або “денаціоналізації військової сфери”, яка з роками тільки посилюється. Її суть полягає у тому, що національні держави, виходячи з ряду політичних і морально-правових моментів (зростаюча цінність людського життя, ідеї пацифізму, які превалюють у поглядах виборців, закріплення у міжнародному праві легітимності на ведення війн тільки у цілях самозахисту), все частіше починають застосовувати неофіційні засоби досягнення своїх цілей. Одним з таких шляхів є залучення недержавних структур у раніше закриту для них військову сферу. Дані структури прийнято іменувати в цілому приватними воєнними (охоронними) компаніями (ПВК/ПВОК).

Єдиного визначення ПВК/ПВОК не існує. Навіть у міжнародних правових документах або їх проектах при визначенні терміну ПВК ми можемо знайти зовсім різні визначення. Як засвідчує авторитетний дослідник цього явища А.Н. Михайленко, багато із запропонованих на сьогоднішній день визначень або занадто широкі, або надто деталізовані і разом з тим не охоплюючи всю специфіку даних структурх [21, с. 23].

У сучасній державно-правовій, воєнній, історичній та спеціальній літературі існує кілька визначень, що таке ПВК/ПВОК. У документах Організації Об'єднаних Націй (далі - ООН) міститься тлумачення терміну “приватна воєнна компанія”, як “компанії та корпорації, що надають усі види послуг, по наданню допомоги, навчанню та консультуванню з питань безпеки та послуг по наданню та забезпеченню охорони, тобто, починаючи з надання неозброєної матеріально-технічної підтримки і закінчуючи наданням озброєних охоронців, та компанії, що приймають участь у оборонних або наступальних військових та (або) пов'язаних з забезпеченням охорони операціях особливо у районах збройних конфліктів та (або) в контексті

постконфліктних ситуацій” [1, с. 22]. У документах Центру демократичного контролю за збройними силами, що розміщується у м. Женева, ПВК трактується “як комерційна структура, що пропонує спеціалізовані послуги безпосередньо пов’язані з участю у військових операціях та збройних конфліктах”, до яких відносяться – бойові операції, стратегічне планування, збір та обробка розвідувальної інформації [98, с. 155]. У американській політології закріпилось визначення, що ПВК - “це корпоративні організації, які торгують воєнним мистецтвом” [39, с.17]. Російський дослідник А.Г. Волеводз характеризує ПВК як “недержавні організації, що надають на договірній основі воєнні та охоронні послуги фізичним та юридичним особам також державам. При цьому під військовими послугами розуміються бойові операції, стратегічне планування, збір інформації, оперативна та логістична підтримка, підготовка військового персоналу, матеріально-технічне забезпечення” [51, с. 12]. Автори книги “Эволюция частных военных компаний” І.П. Коновалов та О.В. Валецький стверджують, що ПВК – “це офіційна воєнна бізнес-структура” [17, с. 10]. У вітчизняній історичній науці закріпилось твердження, що “Приватна військова компанія – це зареєстрована приватна високоприбуткова комерційна структура, укомплектована висококваліфікованими технічними спеціалістами, контрольована державою та працююча в інтересах держави, і в цьому її докорінна відмінність від класичних загонів найманців та терористів” [61, с. 91].

Таким чином потрібно зробити певні висновки. Під приватними воєнними компаніями розуміються високоприбуткові економічні бізнес-структури, які здійснюють свою комерційну діяльність в сфері надання воєнних послуг. Вони виступають, як “військові підрядники”, яким держава офіційно чи напівофіційно делегувала частину своїх функцій у військово-політичній сфері, але при цьому зберегла над ними контроль та пріоритетне право у використанні їх послуг, тобто наявна державна природа існування ПВК.

Залучення ПВК для вирішення політичних та економічних експансивних питань військовим шляхом призвело до становлення у суспільстві стійкої негативної реакції до їх діяльності. Довгий час навіть у експертів не було чіткого розуміння та розмежування між ПВК та звичайними найманцями. Західні і особливо радянські дослідники не виокремлювали діяльність ПВК, як окремих військових структур. Їх відносили до такого явища, як найманство і нещадно критикували та засуджували (західні історики – з моральних та фінансових позицій, радянські – з політико-ідеологічних) [4, с. 159; 73, с. 13]. Насправді, діяльність ПВК суттєво вирізняється від звичайного найманства. Але слід все ж таки визнати, що поява на міжнародно-політичній арені феномену ПВК безпосередньо пов'язана з найманством. ПВК, як військові структури беруть своє коріння у структурах найманих армій.

На думку дослідника О.І. Агєєва, якій ввів у науковий обіг поняття “силової економіки”, будь-який збройний конфлікт має на меті встановлення політичного та економічного панування, що передбачає контроль над ресурсами, комунікаціями їх доставки та інститутами, що відповідають за регулювання ключових політичних та економічних процесів у суспільстві [49, с. 20]. “Силова економіка” – це такий вид економічної діяльності, де на перший план виходять принципи не конкурентної боротьби та співробітництва, а принцип примусу (навіть до застосування військової сили або розв'язання війни), для досягнення економічних та політичних цілей та результатів. Тут варто погодитися із тезисом північноафриканського дослідника історії ПВК Х. Печема, про те, що наймані армії створювалися та слугували для досягнення єдиної цілі – першочергового будівництва неформальних “силових економічних імперій”, які у подальшому ставали легітимними структурами [19, с. 56]. Саме тому найманство, яке використовувалось для реалізації експансії у рамках силової економіки, було й залишається інститутом політичного домінування держави та її елітних груп. Використання найманих професійних формувань для захоплення ресурсів та

комунікацій, забезпечення контролю та стійкості політичного режиму простежується як стійке явище протягом всієї історії людства.

У історичній ретроспективі монополія держави на застосування військової сили є явищем відносно не тривалим. Співробітництво держави та приватних осіб та структур у військовій сфері бере свій початок починаючи з часів Давнього Єгипту. Британський історик Пітер Сінгер наголошує на тому, що перші наймані армії були використані фараонами I-го перехідного періоду у 2094 р. до н. е. [41, с. 42]. У період Нового царства практика залучення загонів найманців до єгипетського війська та використання їх у війнах з хетами стала постійною. У “Поемі Пентаура”, що присвячена Кадешській битві (1294 р. до н. е.) Рамсеса II з хетським царем Муваталлі II є рядок про те, що фараон мобілізував “свою піхоту, свої колісниці та шарденів” [44, с. 115]. Останні були найманцями, представниками одного з “народів моря”, які входили до складу особистої охорони Рамсеса II.

Досвід найму воїнів та оренди воєнної техніки був перейнятий давніми греками. Відомий давньогрецький поет VII ст. до н. е. Архілох (який сам був найманцем і загинув у 640 р. до н. е. у війні з наксосцями) у своїх віршах свідчив про нележку та небезпечну професію:

*Хліб мій на списі замішаний; теж і вино я на списі
Маю ісмарське, і п'ю, спершись на списа також.*

(переклад Г. Кочура)

Саме у часи античності наймані армії приходять на зміну попередній організації комплектування війська – ополченню (гоплітському в Греції та міліції у Римі). Така система комплектування довела свої переваги завдяки професіоналізму воїнів та можливості набирати воїнів у необмеженій кількості у потрібний момент. Наймані вояки складали значні військові контингенти у ворогуючих арміях, що брали участь у найбільш відомих військових конфліктах V-IV ст. до н. е. (греко-перські війни, Пелопоннеська війна, повстання та похід Кіра Молодшого проти Артаксеркса II (401 р. до н. е.), індійській похід Олександра Македонського). Учасник “походу десяти тисяч греків” Ксенофонт у своєму “Анабазісі” у деталях розкрив та описав

структуру та організацію найманого війська, процедуру найму та оплати праці найманців [27. с. 12]. У цей період давньогрецькі найманці перетворили війну з тимчасового заняття по захисту рідного полісу у постійну, високоприбуткову професію.

У протистоянні Риму та Карфагену значну роль відіграли спартанські найманці на чолі з Ксантипом, що сприяли реорганізації карфагенської армії у роки I Пунічної війни (264-241 рр. до н.е.) [10, с. 223]. Карфаген, найбільша торгово-економічна корпорація Південно-Східного Середземномор'я, використовував виключно наймані війська протягом всього періоду своєї історії. Активне застосування професійних найманих військ не лише сприяло виходу військового будівництва у Карфагені на значно вищий рівень, але й дозволило цій державі доволі значний час стримувати експансію значно сильнішого противника. Перемоги Ганнібала у II Пунічній війні (218-201 рр. до н. е.) над римськими арміями на річках Тацин і Тербія (218 р. до н.е.), біля Тразименського озера (217 р. до н. е.) та при Каннах (216 р. до н. е.) довели ефективність найманих армій у боротьбі з воєнною організацією міліцейського ополчення. Однак подальший хід військових дій продемонстрував головний недолік найманців – неможливість ведення довготривалих війн. Найманство зайвий раз підтвердило свою перевагу у швидкій, короткочасній війні і повну неготовність до війни, яка триває роками.

Новим періодом у історії найманства стала доба середньовіччя. Приблизно з XI ст. королі та великі феодали разом із використанням лицарського ополчення почали масово залучати на службу загони найманців. Поступово найманці витіснили феодалне ополчення, як основну форму комплектування війська. В умовах феодалної роздробленості саме загони найманців слугували головною підтримкою королівській владі. На кінець XV – початок XVI ст. у Європі остаточно склалася система комплектування найманих військ. Наймані армії у ряді держав становили основу збройних сил (Нідерланди, Іспанія, Англія) [19, с. 41]. Однак у цей час Н. Макіавеллі обережно зазначає: "... найманці не тільки зайві, але і небезпечні. Якщо хтось

править своєю державою, спираючись на наймані загони, він ніколи не буде почуватися у безпеці, адже солдати ці весь час гризуться між собою, вони марнославні і розбещені, невірні, хоробрі проти друзів і жалюгідні проти ворогів, без страху Божого, і без честі перед людьми...” [41, с. 43]. Хоча інший видатний діяч епохи Відродження Т. Мор навпаки писав у своїй “Утопії”, що громадяни цієї держави самі не беруть участі у війнах, так як дуже цінують життя своїх співвітчизників, а “... відправляють на війну солдат-професіоналів, найнятих за велику плату” [41, с. 44].

Основним постачальником “людського ресурсу” залишались швейцарські кантони, держави Німеччини та Італії [27, с. 23]. Компанії італійських кондотьєрів можна правомірно вважати прообразами сучасних ПВК. З часом такі загони найманців почали залучатися на службу недержавними виконавцями військових завдань. Існує думка, що навіть завоювання Іспанією Південної Америки було приватною ініціативою конкістадорів, так як від іспанських королів їм надавалося фіксоване право на отримання відкупу на завойованих землях, а також право володіння завойованими територіями [83, с. 132]. У Московському царстві купці Строганови найняли козачу дружину Єрмака Тимофійовича, яка здійснила у 1581-1583 рр. завоювання Сибіру [83, с. 132]. У вітчизняній історіографії існує думка, що реєстрове козацьке військо, було приватною армією на державній службі [55, с. 34]. У колоніальну епоху Голландська, Французька та Англійська Ост-Індські компанії проводили свою діяльність практично на правах суверенних держав. Організовані, як приватні бізнес-ініціативи, вони були попередниками Транснаціональних корпорацій (далі - ТНК). Компанії утримували величезні наймані армії та флот, укладали власні угоди, управляли підкореними територіями і навіть карбували власну монету. Тільки пізніше, коли до адміністрацій компаній були в обов’язковому порядку включені представники колоніального чиновництва, вони були поставлені під жорсткий державний контроль, що не виключало співробітництва держави та

приватного сектору по багатьом питанням, не виключаючи і військових [23, с. 73].

Європейську епоху використання найманих армій, орієнтовно можна завершити 1630 роком, коли шведський король Густав II Адольф створив першу національну професійну армію. Його перемоги над значно чисельнішими арміями Католицької Ліги Й. фон Тіллі при Брейтенфельді (1631 р.) та на р. Лех у 1632 р. та імперськими загонами А. Валенштайна (останні представляли собою результат “приватної військової ініціативи” її головнокомандувача) при Лютцені у листопаді 1632 р. довели правильність обраного шляху.

Традиційно вважається, що Вестфальський мир, який завершив Тридцятилітню війну (1618-1648 рр.), докорінно змінив погляди на масштабну приватну ініціативу у військовій сфері. Мирні угоди в Оснабрюці та Мюнстері передбачали державну монополію на використання воєнної сили. Право на застосування воєнної сили закріплювалося не за монархом, або якоюсь іншою приватною особою, а за суверенною державою [34, с. 315]. Саме з цього часу починається поступове обмеження “приватної військової ініціативи” у будь-яких її проявах, а інститут найманства дуже швидко маргіналізується. Декретом Конвенту Французької республіки від 23 серпня 1793 р. інститут найманців був законодавчо заборонений в окремо взятій країні. У Кодексі Наполеона 1810 р. ця заборона була ще раз підтверджена [34, с. 327]. У XIX ст. більшість європейських держав відмовилися від послуг найманців остаточно перейшовши на використання у війнах національних армій. Разом з тим найманство нікуди не поділося. У період монополії держав на використання воєнної сили їх діяльність, протягом майже двох століть, залишалася малопомітною, а з прийняттям законів та конвенцій, діяльність найманців була визнана протизаконною та злочинною [10, с. 215]. Однак були й виключення із загальної практики – у 1831 р. у Франції був створений Іноземний легіон, який на середину XX ст. вважався найбільш боєздатним військовим формування у французькій армії [68, с. 516].

У роки Першої та Другої світових війн наймані військові загони воюючими країнами не використовувались. Однак на середину ХХ ст., після початку “холодної війни” інститут найманства знову відроджується у формі компаній “диких гусаків”, звичайних найманців, які мало чим відрізнялися від своїх попередників, що діяли кількома століттями раніше. У боротьбі з національно-визвольними рухами у Африці з негативної сторони зарекомендували себе загони Робера (Боба) Денара, Майкла Хоара, Жана Шрамма, Костаса Георгіу (засуджений за найманство і страчений у Анголі) (Див. додаток А) [15, с. 148-149]. Вони продовжували існувати аж до кінця 1980-х рр., поступово зменшуючи свою кількість, поки остаточно не були витіснені з військово-політичної сцени приватними воєнними компаніями, що прийшли їм на зміну. Слід зазначити, що на першому етапі існування ПВК/ПВОК (які спочатку дуже мало відрізнялися від звичайних “солдатів удачі”), на них був перенесений весь негатив морального та юридичного відношення суспільства, який до цього лежав на найманцях.

Підсумовуючи, слід наголосити, що на сьогодні у міжнародних та воєнно-політичних відносинах у світі набула широкого розповсюдження практика “приватизації війни”. Вона полягає у тому, що національні держави у сфері застосування воєнної сили стали все частіше звертатися до спеціалізованих “воєнних підрядників”. У їх ролі виступають приватні воєнні та охоронні компанії. На нашу думку під ПВК/ПВОК слід розуміти уповноважені державою недержавні структури (компанії та корпорації), що спеціалізуються на виконанні ряду завдань збройних сил, у тому числі і у локальних конфліктах. Як правило, агентом найму виступає держава, яка ставить стратегічні задачі, іноді матеріально-технічно допомагає, фінансує, контролює результати виконання. Разом з тим, світова практика доводить, що клієнтами ПВК/ПВОК можуть виступати не лише держави, а й міжнародні організації, фізичні та юридичні особи, які замовляють послуги охоронного характеру.

Даний феномен світової політики середини ХХ – початку ХХІ століття має своє коріння у інституті військового найманства, якому вже більше чотирьох тисяч років. Зародившись, як альтернатива воєнному ополченню у стародавній Греції, найманство у процесі свого існування удосконалювалось, набуваючи нових організаційних форм. У епоху середньовіччя у країнах Західної Європи сформувались гарно організовані, чітко структуровані військові підрозділи найманих солдат, які були здатні вирішувати не лише окремі тактичні, а й значні стратегічні завдання. Доба пізнього середньовіччя та початку нового часу стала “золотим століттям” європейського найманства. Наймані армії витіснили феодално-лицарське ополчення з військово-політичної арени, але невдовзі самі були змушені поступитися місцем постійним національним арміям, рекрутованим на основі загальної військової повинності. Найманство, як вид військово-політичної діяльності на довгий час поступилось їм місцем, активно засуджувалось громадськістю та переслідувалось по міжнародним та національним законам. Разом з тим, воно не зникло, а відродилося з новою силою після завершення Другої світової війни у формах та структурах ПВК.

Глава 1.2. Приватні воєнні компанії: чисельність, класифікація, фінансування.

Масштаби використання ПВК у сучасному світі, зростання їх ролі не лише у військовій, а й фінансовій та політичній сферах висувають перед дослідниками та науковцями ряд важливих питань, які потребують негайної відповіді – кількість існуючих ПВК у світі, їх “національна” приналежність, кількісний склад “працівників”, їх фінансова база, послуги які вони надають та “розцінки” їхньої роботи тощо. У силу специфічності та особливої таємності у роботі більшості ПВК кількість достовірних джерел значно обмежена. Державні інституції та самі корпорації не поспішають виносити свою діяльність та її результати на загальний огляд. Саме тому, у своїй роботі дослідники користуються уривчастими, доволі обмеженими офіційними повідомленнями, матеріалами з інсайдерських джерел або “зливами” інформації від конкуруючих компаній, які не завжди є перевіреними або правдивими.

Розгляд питання кількості діючих ПВК слід вивчати разом з проблемою їх фінансування та матеріальних можливостей компаній, адже данні з кожної з двох проблем переплітаються та доповнюють одне одного.

Перша організована комерційна структура, яку вважають “першою приватною воєнною компанією у світі” – “Watchguard International” (WI) - була заснована у 1967 р. Девідом Стерлінгом (колишнім британським офіцером повітрянодесантних військ, творцем відомої SAS) (Див. додаток А). У 1970 р. під його керівництвом відкривається ще одна ПВК - Kilo Alpha Service (KAS), а у 1977 р. - Keenie Meenic Service (KMS) [7]. Після цього ПВК починають з’являтися по всьому світу. На початковому етапі організації ПВК перевагу мали США та Велика Британія. На долю цих двох країн у 1970-1980-х рр. ХХ ст. припадало 75 % загальносвітового ринку військових послуг – 50 % та 25 % відповідно [27, с. 114]. За даними Державного департаменту США на початок 1978 р. за кордоном країни у воєнних програмах ПВК вже працювало 11000 громадян країни [123, с. 117]. ПВК були організовані у Бельгії, Нідерландах,

Франції та Південно-Африканській Республіці [26, с. 48]. У силу ряду причин – фінансового та політико - ідеологічного характеру ПВК у СРСР та країнах соцтабору не створювались і їх діяльність була заборонена.

Нова хвиля “Холодної війни” та продовження процесу деколонізації в Африці сприяли значному зростанню попиту на послуги ПВК, що потягнуло за собою швидке зростання кількості компаній – дійшло навіть до того, що у 1980 р. у Сполучених Штатах Америки пройшов перший з’їзд найманців. Тут були представлені “делегати” переважно з країн Західної Європи, Ізраїлю, США та де яких країн Південної Америки. Передбачалось, що на з’їзді буде розроблений “кодекс діяльності” ПВК, будуть з’ясовані “правила роботи” компаній, щоб знизити гостроту конкуренції на доволі вузькому тодішньому ринку праці. Але домовитись не вдалося і з’їзд не прийняв жодного рішення, не було підписано жодного із запланованих понад двох десятків документів. Наступного року у м. Фінікс (штат Аризона у США) пройшов другий з’їзд, у роботі якого взяли участь понад 800 осіб [Известия, № 227 (19903) от 27 сентября 1981 г., с. 4]. На середину 1980-х рр. чисельність ПВК в світі була більшою за 50 компаній [38].

Кінець 1980-х та початок 1990-х рр. ХХ ст. і пов’язані з ним світові політичні процеси стимулювали новий віток зростання попиту на послуги ПВК. Свідченням цього стало стрімке зростання кількості компаній та значне збільшення фінансування їх роботи. Ці два процеси поставили перед компаніями питання необхідності чіткої організації, консолідації та координації своїх дій. Тому у квітні 2001 р. була озвучена та набула своїх організаційних форм ініціатива по створенню організаційно-координаційного центру діяльності ПВОК на міжнародному рівні. Ним стала Асоціація миротворчих операцій – “Peace Operations Association” (РАО). Під час другої війни у Іраку була створена “PSCAI” (Private Security Company of Iraq), яка об’єднала всі ПВК, які брали участь у війні на боці США [47, с. 58]. Спочатку до неї входило 40 компаній, на сьогоднішній день ця цифра зросла до 60 [47, с. 59]. За даними українських дослідників В. Горовенка та В. Тютюника у 2006

р. налічувалось більше 3 тис. ПВК: 55 % з них базувались у США, 27 % - у країнах Європейського Союзу (переважна більшість у Великобританії), по 9 % - на Близькому Сході (Ірак, Кувейт, ОАЄ) та Африці (ПАР, Ліберія, Нігерія, Єгипет). Чисельність працюючих у цих компанія працівників досягала 2 млн. осіб. Майже 40 % з нині діючих у США ПВК були утворені після 11 вересня 2001 р. у рамках початку глобальної війни з тероризмом [55, с. 34-35]. Але більшість дослідників ставить наведені цифри під сумнів, вважаючи їх значно завищеними на той часовий період, але погоджуючись з тим, що процеси кількісного та якісного зростання ПВК у світі продовжувалися. Так за перші дев'ять місяців президентства Б. Обами (січень-вересень 2009 р.) кількість контрактників у американських ПВК зростає на 236 % з 3184 до 10712 осіб. На 2012 р. за даними інституту Брукінга (США) обіг монополізованого британськими, південноафриканськими та американськими компаніями та корпораціями ринку приватних військових послуг перевищував 180 млрд. доларів [87, с. 9].

У 2014 р. приймаючи участь у 29 миротворчих та гуманітарних місіях ООН 30 ПВК отримали 42125297 доларів, з яких на охоронні послуги було витрачено 14015520 доларів. У 2012-2013 р. ООН виплатила ПВК 30931122 долара [84, с. 4-5].

Дослідник та воєнний експерт Дарко Тодоровські зазначає: “У наш час ринок воєнних послуг є найбільш динамічним. Його учасники - більше 300 ПВК, які виконують підряди більше як у 60 країнах. У 2018 р. світовий ринок послуг ПВК - 250-300 млрд. доларів. Американські, британські та ізраїльські компанії контролюють 90 % світового ринку приватних воєнних послуг” [64, с. 79]. Для порівняння - державний бюджет України у 2021 р. складає сього 52,7 млрд. доларів. Прогнозувалось, що тільки у США попит на послуги ПВК буде зростати на 4,2 % на рік і на 2019 р. складе суму витрат у 66,9 млрд. доларів [64, с. 81]. Російські дослідники К. Курильов та Є. Мартиненко називають цифру у 400 ПВК [83, с. 132], натомість вітчизняний дослідник, експерт Центру воєнно-стратегічних досліджень НУО України С. Кириченко

наводить цифру у 450 компаній [73, с. 11]. Український дослідник Г. Кохан додає, що 272 з них “належать” США та Великій Британії [79, с. 192].

На думку частини російських дослідників об’єм ринку платних воєнних послуг у Росії (як військово-політичного суперника України) на 2020 р. складав від 14,4 до 17,2 млрд. крб. (приблизно 205- 245 млн. доларів), причому більша його частина приходилась на 5-ть найбільших ПВК [25, с. 44]. Російський сайт РБК оцінив утримання групи “Вагнера” (найбільш медійно розпіареної, але не найбільшої у РФ ПВК) від 5,1 до 10,3 млрд. крб. у рік [40]. Звичайний борець цієї ПВК отримує в середньому 240 тис. крб. На початок травня 2022 р. на утримання американських інструкторів на Україні (300 осіб з 4-х ПВК) з українського бюджету та американської фінансової допомоги витрачалось 11 млн. доларів, тобто по 180 тис. на кожного в день (для порівняння у кінці 1970-х рр. інструктори з ПВК “Silent Professionals”, що служили у країнах Південної Америки, отримували 1-2 тис. доларів) [7].

Таблиця 1

Зростання фінансування ринку послуг приватних воєнних компаній

Рік	Показники фінансування (млрд. доларів США)
2006	20
2007	139
2009	100-120
2011	132
2012	180
2014	200-218
2015	230
2018	250
2024	орієнтовно 263
2030	орієнтовно 457,3

Таблиця складена за підрахунками автора на основі даних вміщених у інформаційно-комунікаційній базі Internet

Тенденції зростання кількості компаній, масштабів їх діяльності, координації та консолідації діяльності, скоріше за все збережеться та буде продовжуватися у майбутньому. На даний момент, варто констатувати, що у світі існує від 3000 до 3500 компаній та корпорацій, що працюють на ринку платних воєнних послуг у 60 країнах світу. Чисельність осіб, що працюють у ПВК та пов'язаних з ними структурах та організаціях сягає понад 1 млн. осіб (тільки персонал однієї британської ПВК – “Group 4 Security”, складає близько 657 тис. осіб) [7]. Річний фінансовий обіг ринку приватних воєнних компаній сягнув не менше 350 млрд. доларів США у 2022 році. За останній час, особливо це пов'язано з початком російсько-української війни, спостерігається стійка тенденція до зростання кількості замовників, що користуються послугами ПВК. За оцінками експертів, глобальний попит на приватні контрактні служби безпеки буде збільшуватися приблизно на 7,4 % на рік (не дивлячись на ряд міжнародних обмежувальних заходів та боротьбу з діяльністю деяких ПВК) [94, с. 124] (Див. додатки Б та В).

Наступним питанням яке постає перед дослідниками даної тематики є проблема класифікації ПВК за певними ознаками. Дане питання не є новим для дослідників, але складність його полягає в тому, що за роки вивчення, науковці так і не дійшли до спільного знаменника, які категорії (діяльність, структура, функції, послуги, що надаються, цілі, мета і завдання, кількісні і якісні компоненти тощо) брати за основу. Тому на сьогоднішній день існує кілька класифікацій ПВК.

Одна з перших класифікацій була наведена у лютому 2002 р. на сторінках британського “Зеленого документу” (ретельний політичний державний звіт та консультативний документ для обговорення без будь-яких зобов'язань до виконання). У ньому було виділено кілька видів послуг, характерних для ПВК: бойова тактична підтримка, воєнне консультування та навчання, надання озброєння (або посередницька діяльність), воєнна та фінансова розвідка, охоронна та розшукова діяльність, логістична підтримка [40]. У тому ж році президент Міжнародної асоціації операцій по стабілізації

(International Stability Operations Association) Даг Брукс запропонував іншу класифікацію [37, с. 110]. Аналізуючи “зелений документ”, він дійшов висновку про необхідність спрощеної класифікації. Всіх постачальників воєнних послуг він розділив на три категорії:

- постачальники нелетальних послуг (nonlethal service providers);
- приватні охоронні компанії (private security companies);
- приватні воєнні компанії (private military companies) [37, с. 116].

Компанії першої категорії надають послуги по розмінуванню, логістиці та консалтингу. Друга група – здійснюють охорону промислових об’єктів, супроводження та охорона гуманітарних заходів. ПВК відповідають за воєнне навчання, воєнну розвідку та наступальні бойові дії.

Приведені вище дві класифікації принципово не відрізняються. Брукс для спрощення об’єднує ряд послуг у окремі класи. А потім конкретизує у кожній з них. При цьому відбувається де яка плутанина [37, с. 129].

У 2003 р. американський дослідник Пітер Уоррен Сінгер у своїй книзі “Корпоративні воїни” виклав своє бачення проблеми класифікації ПВК [41, с. 34]. На думку автора – ПВК це комерційні організації, які пов’язані із виконанням воєнних завдань. У своїй класифікації він виділяє наступні види таких компаній:

- компанії-постачальники воєнних послуг або компанії бойового забезпечення (military provider companies);
- воєнні консалтингові компанії (military consulting companies);
- компанії воєнного забезпечення (логістики) (military support company’s);
- приватні охоронні компанії (private military companies); [41, с. 38].

Головним критерієм у даній класифікації слугує ступінь безпосередньої участі компаній у бойових діях, їх локалізація на бойовому просторі. Автор представив свою схему розподілу компаній у метафоричній формі біблійного сюжету, порівнявши їх із списом. “Кінець спису” – це безпосередньо лінія фронту, де послуги надають компанії - постачальники воєнних послуг. Після “наконечника” бойова активність знижується, тому “середину древка”

займають консалтингові компанії, а потім – воєнні логістичні компанії. Таким чином у основу класифікації П. Сингера було покладено дві ознаки – локалізація на бойовому просторі (рівень небезпеки) та професійна підготовка (силовий рівень) [41, с. 43].

Компанії-постачальники воєнних послуг (компанії-провайдери) – надають замовнику тактичну підтримку у ході бойових дій (гарантують поставку професійних воєнних спеціалістів для вирішення бойових завдань). До цієї категорії компаній варто віднести наступні компанії – британську “Сендлайн Інтернейшенел” (“Sandline Internacional”), південноафриканську “Екзек’ютів Ауткамс” (“Executive Outcomes”), американські “ДінКорп” (“DynCorp”), “Носинбрідж Сервіс Груп” (“Northbridge Services Group”), “Блекеуотер” (“Black Water”) [7]. Головним показником даних компаній був і залишається високий професіоналізм та якість підготовки співробітників, що дозволяє досягати переваги на полі бою, особливо у конфліктах за участю з недержавними противниками (терористи, партизани, пірати, повстанські загони). За свої агресивні методи виконання замовлень та доволі невизначений статус, дані компанії часто звинувачують у найманстві. Їх важко відрізнити від найманців у традиційному розумінні цього поняття. Саме тому компанії такого типу дуже часто змінюють назви, реорганізуються, проводять ребрединг або ліквідуються. Прикладом може слугувати одна з найвідоміших американських ПВК “Black Water”. Заснована у 1997 р. компанія носила таку назву до 2009 р., при цьому ставши найбільшою світі ПВК. Після низки гучних скандалів у 2009 р. вона реорганізувалась і змінила назву на “Зі-Сьорвісес” (“XE-Services”), а у 2010 р. стала називатися “Екедемі” (“Academi”) [83, с. 136].

Консалтингові компанії – цей тип компаній спеціалізується на воєнному консультуванні. У їхні функції входить стратегічне планування конкретних операцій, розробка доктрин та концепцій, підготовка та тренування спеціалістів та окремих армійських підрозділів, оцінка політичних та військових ризиків, розвідка, але безпосередньо у військових діях вони участі не приймають. Ці компанії надають інформацію та широку аналітику,

однак остаточне рішення приймає виключно замовник, так само він несе всю повноту відповідальності. У цьому головна різниця консалтингових компаній від компаній-постачальників [41, с. 45].

Як правило такі компанії спеціалізуються на рівні стратегічного планування, але можуть розробляти операції на оперативному рівні. Компанії-консультанти, часто цим користуються на свою користь. Коли замовник пропонує військовим радникам спланувати короткотривалу операцію, із обмеженими цілями, вони роблять все, що б операція затягнулась і переросла у довготривалу в часі і фінансово затратну. Тобто виникає чисто економічна ситуація, що відома як “прив’язка до постачальника” [41, с. 47]. Найбільш відомою військовою консалтинговою компанією світу залишається американська “МПРІ” - “MPRI” (Military Professional Resources Inc.). вона була створена у 1987 р. групою генералів та вищих офіцерів армії США. Компанія прославилася розробкою операції, яка була успішно здійснена у серпні 1995 р. хорватськими військами проти Сербської Країни. Сербський анклав був ліквідований за п’ять днів [87, с.12]. Після цього радники компанії працювали у Боснії та Герцеговині (1995 р.), Албанії (1995 р.), Нігерії (2000 р.), Афганістані (2001 р.), Іраку (2003 р.), Грузії (2008 р.). Тайвані, Південній Кореї, Кувейті та Коста-Ріці. Спеціалісти МПРІ підготували та видали два підручники для Пентагону з тематики комерційного супроводження воєнних операцій [98, с. 122].

До третьої групи відносяться – **компанії воєнної логістики або компанії військового забезпечення**. Їх кількісна доля значно більша у світовому сегменті ПВК у порівнянні з двома першими категоріями. Вони займаються комплексним тиловим забезпеченням, будівництвом військових об’єктів, транспортним та технічним аутсорсингом. Часто компанії даної категорії мало чим відрізняються від цивільних підприємств []. Прикладами даного різновиду ПВК є американські “Келог Браун енд Рут” (“Kellog Brown and Root”), “ATCO Frontec Corporation”, “AKE Ltd.”, “ICP Group” [7].

Остання категорія компаній – **приватні охоронні компанії**, які виконують охоронні функції різного характеру: V.I.P. персон (“DunCorp” у Афганістані охороняла президента країни Хаміта Карзая та американського голову окупаційної адміністрації у країні 2002-2003 рр. Пола Бремера; охоронці з компанії “Afghan Public Protection Forces” (“APPF”) масово залучалися до охорони виборчих дільниць у 2010 р.), об’єктів стратегічного значення, великого бізнесу та ТНК [7]. До цієї категорії належать компанії, що здійснюють захист від піратів. Цей відносно новий послуг стає дуже популярним завдяки зростаючій загрозі. Прикладами американських ПВК, що входять до цієї групи є “Sabre, XPG”, “Triple Canopy”, “Reed”, “A-Team Security & Event Services Inc.”, “Global Intergrated Security”, “JSI”, “SOCSMG”, “BritAm” [84, с. 7] (Див. додаток Г). У цьому сегменті певне місце належить російським компаніям “Moran Security Group” та “РСБ-Груп” (“Російські системи безпеки”) [25, с. 46].

У 2005 р. світ побачила книга Дебори Авант “Ринок сили: наслідки приватизації безпеки” [36]. На її сторінках авторка запропонувала свою версію систематизації приватної військової діяльності. Вона писала, що “як одиницю аналізу я приймаю контракт замість компанії” [36, с. 119]. Вона виділяє військові функції – воєнна тактична підтримка, озброєна тактична підтримка у ході бойових дій, озброєний воєнний консалтинг та навчання, логістика та забезпечення. До другої групи – поліцейських функцій – відноситься озброєна охорона у зоні бойових дій, поліцейський консалтинг та навчання, розвідка та боротьба із злочинністю, яка заважає проведенню операції [36, с. 144]. Ще одну класифікацію запропонували Ніколас Дью та Брайан Хадженс у 2008 р. У своєму дослідженні “Еволюція приватного воєнного сектору” вони на основі класифікацій Сінгера та Авант розробили варіант, який чітко систематизує послуги, що надаються [38]. Ньому виділяється три головні категорії послуг:

- безпосередня участь у наступальних або захисних операціях

- консалтинг та навчання
- логістика

У свою чергу категорії вони підрозділяють на під категорії (обслуговування тактичного спорядження, адміністративні послуги тощо). Їх класифікація майже повторює класифікацію Сінгера, відрізняючись від неї надто деталізованим переліком логістичних послуг.

Ще одна класифікація типології ПВК була розроблена російським дослідником Р.В. Надтокою [23, с. 25]. Він виділяє групу “універсальних компаній”, до яких відносить “Academi”, “DynCorp International”, “Northbridge Services Group Ltd.”, “KBR International”, “Anubis Associates Limited”, “Argonautic Personal Protection and Defence Systems Ltd.”, “ARGOS Security bv”, “Maritime and Underwater Security Consultants”, “Engility Corporation”, “G4S”, “Aegis Defence Services LLC.” У другу групу - “спеціалізованих консультативних ПВК”, дослідник зараховує: “Amalgamated Security Services”, “Black Pearl MSM”, “Constells Company”, “Bestia Risk Consulting AS”, “Erinys International, IMI Security Services”, “Prosegur Seguridad de Confianza”, “Marine Security International”, “AH Security”, “3rg Associates Ltd.”, “Arch Shipping FZ-LLC” [23, с. 27].

Серед закордонних та вітчизняних дослідників, що займаються питаннями ПВК/ПВОК найбільшого визнання отримала класифікація П. Сінгера. Вона вважається “класичною” і постійно цитується у роботах українських спеціалістів [41].

Підводячи підсумки слід наголосити, що на початок XXI століття діяльність ПВК/ПВОК отримала широке розповсюдження по всьому світу. Вони виконують замовлення не лише недержавних акторів міжнародної діяльності, а й виступають провідниками зовнішньої політики окремих держав. На сьогоднішній день ринок послуг ПВК залишається одним із самих динамічних, якій демонструє щорічне зростання. Фінансові можливості приватних воєнних компаній та корпорацій сягають кількох сотень мільярдів доларів, і на думку вчених ці показники будуть тільки збільшуватися.

Причиною цього є не лише значний попит на послуги ПВК, а й те що приватна воєнна ініціатива вцілому, як окрема бізнес-складова всесвітнього ринку, підкорюючись його законам, вчасно й мобільно реагує на виклики часу. Кількість ПВК, яка також демонструє позитивну тенденцію до зростання кількісних і якісних показників, вже перевищує 3,5 тис. компаній. Більшість з них зареєстровані у країнах Західної Європи, США та ПАР, але слід відмітити темпи, якими відбувається збільшення кількості ПВК у пострадянських країнах та КНР.

У сучасній науковій середі існує кілька класифікацій ПВК, якими користуються дослідники. У їх основу покладені різні характеристики ПВК (види послуг, що вони виконують, замовники цих послуг, контракти тощо). Але у більшості світового наукового співтовариства за основу прийнята класифікація розроблена Пітером Сінгером, в основі якої лежить функціонал компаній по видам їх діяльності. Дана класифікація знайшла своє визнання у світі і вже вважається “класичною”.

Глава 1.3. Правове регулювання діяльності ПВК/ПВОК у міжнародному та національних законодавствах

На сьогоднішній момент регулювання статусу та регламентування діяльності ПВК потрібно розглядати на трьох рівнях: глобальному (міжнародному), регіонально-національному та внутрішньому рівні самих компаній. Довгий час поняття “приватна воєнна компанія” та “найманство” означали одне й теж саме, були тотожними, хоча поняття ПВК не фігурувало у міжнародному праві, тоді як проти найманства було прийнято ряд документів. Вперше статус “найманця” був закріплений у Додатковому протоколі I від 1977 р. до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р. “Про захист жертв міжнародних збройних конфліктів” [2]. У статті 47 цього документу зазначається, що “Найманець – це спеціально завербована на місці або за кордоном особа, що приймає безпосередню участь у військових діях з метою отримати особисту користь, матеріальну винагороду... Така особа не є громадянином сторони, що знаходиться у конфлікті, ні особою, що проживає на території, що контролюється сторонами конфлікту, не є військовослужбовцем сторін, що беруть участь у конфлікті, не була направлена державою, що не бере участь у конфлікті для виконання офіційних обов’язків. На найманців не поширюються права комбатантів та військовополонених” [2]. У грудні 1989 р. Організація Об’єднаних Націй прийняла спеціальну Конвенція “Про заборону найму, використання, фінансування та навчання найманців” [4]. Даний документ значно розширював коло осіб, які потрапляли під визначення “найманець”. Сюди були віднесені особи не лише перераховані у Додатковому протоколі, а й “... особи, що беруть участь у поваленні урядів або підризу конституційного порядку держави іншим чином; фактично приймають участь у бойових діях; не є громадянином, ні постійним жителем держави, проти якої ведуться бойові дії не входить до особового складу збройних сил країни, що приймає участь у конфлікті...” [4]. Женевська конвенція та Додатковий протокол визначають

найманця, як воєнного злочинця, і у випадку захоплення його у полон, він гіпотетично може бути розстріляний без суду та слідства.

Слід наголосити, що діяльність працівника ПВК, для того, що б вона кваліфікувалась як найманство, повинна відповідати усім перерахованим критеріям. Тому у більшості держав норми перелічені у Додатковому протоколі сприймаються як недієві, вузькі, що потребують нового, максимально розгорнутого трактування та декларативні, хоча конвенція була підписана представниками 40 держав та ратифікована 30 країнами [102, с. 86]. Дуже близька за змістом до цих документів Конвенція Організації африканської єдності (на сьогодні – Африканський союз) про ліквідацію найманства в Африці [3]. Із наведених документів слід зробити висновок про те, що правова база кваліфікуюча ПВК доволі обмежена.

З початком ХХІ століття на міжнародних площадках ООН розпочалось активне обговорення та вивчення проблем, що виникають у процесі функціонування ПВК, однак довгий час реальних результатів так і не було досягнуто. Паралельно продовжувалась робота у сфері національного права та законодавства. Першим проривом у даному напрямку стала ініціатива уряду Великобританії (Green Paper – 2002 – “ПВК. Можливості регулювання”). Пізніше був розроблений комплекс заходів та документів, спрямованих на визначення та забезпечення виконання норм міжнародного гуманітарного права (далі – МГП) та стандартів у галузі прав людини під час воєнних конфліктів. Цей комплекс відомий під назвою “швейцарської ініціативи” [85, с. 49]. Декларувалось, що вона сприяє створенню єдиного міжнародного органу (секретаріату) контролю за діяльністю ПВК, якому буде надано право на заборону їх діяльності у “країнах-агресорах” та інших країнах. Як засіб покарання передбачалось вилучення ліцензій на діяльність ПВК. Було запропоновано введення єдиного міжнародного режиму контролю за ліцензуванням ПВК та моніторингу міжнародних органів за діяльністю ПВК.

Документи були розроблені урядом Швейцарії разом із представниками Міжнародного Комітету Червоного Хреста, але головним ініціатором

розробки і впровадження були Великобританія та США, країни, що залишалися найбільшими постачальниками приватних воєнних послуг. Було створено три робочі групи, які б включали до свого складу британських дипломатів та працівників Міністерства оборони США, вони розробили низку підготовчих документів у яких бути визначена структура, джерела фінансування та склад директорів майбутнього секретаріату.

Початкову ініціативу підтримали 17 країн (Швейцарія, Великобританія, Австрія, Німеччина, Польща, Франція, Швеція, Україна, США, Канада, Ангола, Сієра-Леоне, ПАР, Афганістан, Ірак, Китай та Австралія), які восени 2008 р. підписали документ відомий, як “Документ Монтьєр” [1]. Китай та Росія були запрошені до участі у розробці документів, але остання участі у роботі не приймала і відмовилась підписувати його остаточний варіант.

“Швейцарська ініціатива” включає у себе три документи - “Документ Монтьєр” (2008 р.), Міжнародний Кодекс поведінки ПВК/ПВОК (2010 р.) та Асоціацію Міжнародного Кодексу поведінки ПВК/ПВОК (2013 р.) [1, 5].

“Документ Монтьєр” представляє собою зведення важливих міжнародно-юридичних зобов’язань держав по відношенню до ПВК. Метою цього документа проголошувалось роз’яснення важливості гуманітарних питань, коли ПВК задіяні у збройних конфліктах, а також надання відповідей на різноманітні юридичні та практичні питання, які виникають у діяльності ПВК. Офіційно “Документ Монтьєр” був адресований державам, і ніяких офіційних наслідків для недержавних організацій та компаній не несе, але у його застосування активно підключилися як міжнародні організації, так і НДО, ТНК, а також інші замовники послуг ПВК. “Документ Монтьєр” складається з двох частин. У першій частині, з метою визначення відповідальності країн за використання ПВК, проведений розподіл країн на чотири групи:

- держави-контрагенти (contracting states); - країни, що наймають ПВК і в широкому значенні є клієнтами компаній.

- держави територіальної юрисдикції або держави, у яких діють ПВК (territorial states); - країни на території яких ПВК здійснюють свою діяльність.
- держави походження (home states); - країни у яких зареєстровані ПВК
- всі інші держави (all other states) [88, с.137].

Для кожної категорії держав передбачені міжнародно-правові зобов'язання у сфері МГП та прав людини.

У другій частині документу було вказано перелік практичних методів (70 шт.), які на думку авторів повинні були полегшити та спростити національним державам практику приведення власного законодавства у сфері регулювання діяльності ПВК та адаптувати його до норм МГП. Основні принципи закладені у “Документі Монтьрьо” полягали у наступному: держава не звільняється від своїх обов'язків по відношенню до МГП та Міжнародного права у галузі прав людини при найму ПВК; держава самостійно контролює виконання ПВК норм МГП; держава несе повну відповідальність за порушення МГП з боку ПВК. Останній принцип стосується ПВК, якщо вони йдуть на порушення норм МГП [66, с. 82]. За будь-яке порушення визнаних правил або військового злочину передбачається покарання на двох рівнях: безпосередня індивідуальна карна відповідальність виконавців та їх командирів, а по-друге – відповідальність лягає на країну, що ініціювала протиправну поведінку з боку ПВК або керувала діями даної компанії.

У цілому “Документ Монтьрьо”, не має обов'язкової юридичної сили, він носить декларативний характер. Так як сам документ є лише “пробним варіантом” для подальшої розробки нормативної бази, то й вміщені у ньому положення носять виключно рекомендаційний характер. Документ піднімає та активізує проблему регламентації діяльності ПВК, але не вирішує її. Для того, щоб “Документ Монтьрьо” запрацював та став ефективним інструментом вирішення складних питань у галузі регулювання діяльності ПВК, необхідно, щоб його норми були погоджені та внесені до національних законодавств тих країн, що практикують роботу та найм ПВК. Однак досягнути такого

результату в нових умовах політичної світобудови стає все складніше. За майже 15 років, що пройшли з моменту оприлюднення та підписання документу, коло держав, що його визнали збільшилось всього на 10-ть країн [66, с. 93].

Наступним документом комплексу “швейцарської ініціативи”, що також адресований державам, є Міжнародний Кодекс поведінки ПВК/ ПВОК [5]. Він був прийнятий 9 листопада 2010 р. і спочатку був підписаний 58 ПВК. На сьогодні ця цифра зростає до 708 ПВК [7]. Мета документу, що була заявлена у преамбулі – формування загального набору принципів організації та діяльності ПВК, а також приведення цих принципів до існуючих стандартів, механізмів управління та контролю. Кодекс не передбачає собою заміну існуючого міжнародного права чи національного законодавчого регулювання, а також не є обов’язковим для виконання підписавши ми його компаніями. Але виконання норм Кодексу є безальтернативною умовою для укладання контрактів на міжнародному рівні. Ще однією особливістю Кодексу є його беззаперечна зверхність над існуючими кодексами Асоціацій ПВК (ISOA, BAPSC, PSCAI). Кодекс зобов’язує компанії регулювати не лише свої зовнішні процедури діяльності на основі МГП, а й активно змінювати характер внутрішніх процедур (стосунки роботодавця-підлеглий, вимоги до кандидатів, введення архіву контрактів, розробка механізму подання скарг, стандартизація документообігу). Після підписання Кодексу ПВК бере на себе обов’язок у продовж 18 місяців “створити механізми зовнішнього контролю, які повинні провести сертифікацію компанії, аудит та моніторинг діяльності” [5].

Таким чином, “Документ Монтьєр” та “Міжнародний Кодекс поведінки...” не накладають обмежень, що ущемляють, або навпаки розширюють норми діючого міжнародного права або національних законодавств. Якщо документи які ми проаналізували є теоретичним фундаментом у процесі міжнародного правового регулювання діяльності ПВК, то у сфері практичного застосування діє ще один елемент “швейцарської

ініціативи” – Асоціація міжнародного кодексу поведінки ПВК/ПВОК (The International Code of Conduct for Private Security Providers Associations - ICoCA). Асоціація була створена у 2013 р. за ініціативою самих компаній [55, с. 37]. Є декілька основних завдань та функцій Асоціації. Перше – це сертифікація ПВК, які взяли на себе обов’язок слідувати принципам “Міжнародного кодексу поведінки...”. Друге – моніторинг діяльності та аналізу даних фінансової звітності у період збройних конфліктів під час виконання контракту. Третє – створення та забезпечення діяльності механізмів розгляду скарг та претензій по діяльності ПВК. Механізмом впливу з боку “Асоціації” є право призупиняти або заблокувати членство компаній, якщо вони не докладають достатньо зусиль або не застосовують заходів для врегулювання ситуації, що склалася. Але частина дослідників доволі скептично оцінює можливості “Асоціації...”, як незалежного зовнішнього партнера для здійснення управління та контролю над ПВК. Така точка зору ґрунтується на ряді фактів. По-перше, сумніви викликає механізм самофінансування роботи “Асоціації...” за рахунок внесків ПВК, що входять до її складу. Це завідомо визначає протекціоністське ставлення до компаній з боку керівництва “Асоціацією...”. По-друге, контрольована процедура внутрішнього моніторингу ICoCA дозволяє низці впливових ПВК легітимізувати свою діяльність у ряді областей (за рахунок роботи зі спецслужбами держав) і тим самим підвищити свою конкурентоспроможність. У третіх, тенденція та відкритість та прозорість інформації про ПВК, її попередню професійну діяльність, що є обов’язковою умовою для вступу у “Асоціацію...” відштовхує частину потенційних учасників, що гальмує темпи розширення членів “Асоціації...” [55, с. 37-38].

Таким чином слід констатувати, що “швейцарська ініціатива” стала серйозним кроком на шляху узагальнення, нормування та кодифікації правового регулювання, пов’язаного із діяльністю компаній, що надають воєнні чи/або охоронні послуги. У ній чітко визначені характеристики ПВК/ПВОК, їх права та обов’язки, механізми контролю за діяльністю ПВК у

період воєнних конфліктів. На основі документів “швейцарської ініціативи” відкривається можливість уніфікації та приведення до певного узагальнення норм національних законодавств, що стосуються регламентації діяльності ПВК. Основою уніфікації повинні стати положення МГП та прав людини. Також ця ініціатива може посприяти розширенню та поглибленню суспільного контролю за діяльністю воєнних компаній та корпорацій. Але слід констатувати, що “великі держави другого розряду” – Індія, КНР і особливо Російська Федерація дуже неохоче йдуть на порозуміння у цій сфері залишаючи за собою суверенне право на будь-які дії (свідченням цього є закон, якій прийняла Держдума у 2021 р. про зверхність російських законів над документами міжнародного права). Причина цього полягає у намаганні зберегти державний суверенітет і позбавитись контролю з боку міжнародних організацій, які на думку росіян є провідниками інтересів країн англосаксонського блоку. На регіональному рівні правовими питаннями функціонування ПВК займається Рада Європи. Парламентська Асамблея у 2009 р. висловила занепокоєння з приводу “розмивання” монопольного права держав на застосування сили. Але далі констатування факту справа не просунулась, як вважають дослідники, данні рекомендації були спрямовані на укріплення співробітництва країн Європи з даного питання [52, с. 7].

Самі ПВК мають внутрішні документи які регулюють їх діяльність. Як ми зазначали вище всі вони повинні ґрунтуватися на “Кодексі поведінки...”.

Розглядаючи питання надання воєнних послуг у національних законодавствах окремих країн, одразу слід відділити поняття “найманство” та “приватна воєнна та охоронна компанія”. До “найманства” у законодавстві всіх країн йде чітке негативне визначення. Воно базується на Резолюції Генеральної Асамблеї ООН 1968 р. № 2465 (XXIII), у якій встановлено, що практика використання найманців є карним злочином, а самі найманці оголошені злочинцями, які стоять поза законом. У резолюції містився заклик до урядів незалежних держав прийняти закони, які б забороняли “набір, фінансування, навчання та використання наймаців на їх території”. Потім була

прийнята резолюція 2625 (XXV) від 24 жовтня 1970 р., яка підтверджувала заборону і пропонувала прискорити адаптування національних законодавств під загальні міжнародні стандарти. “Кожна держава повинна відмовитися від організації та заохочення організації іррегулярних сил або озброєних банд, у тому числі найманців, для вторгнення на територію інших держав” [33, с. 156]. У 1989 р. була прийнята Конвенція про заборону найманства. На основі положень Конвенції були внесені деякі правки у національні юридичні документи. Найманство заборонено у країнах ЄС, СНД, США, Канаді, більшості країн Азії, Африки та Південної Америки. Але рівень покарання за найманство значно різниться – у Франції, це 5 років ув’язнення та 70 тис. євро штрафу, у Азербайджані – від 5 до 11 років, у РФ – до 15 років [78, с. 40-41]. Найманство заборонено у всіх пострадянських країнах (ст. 447 КК України). Якщо найманство засуджено на світовому рівні як явище, і до нього існує однозначна негативна оцінка, яка вже закріплена у національних законодавчих документах, то до ПВК не існує єдиної оцінки. Відома американська дослідниця Л. Кемерон зазначає: “Конвенція 1989 р. абсолютно непридатна, як метод контролю та регулювання індустрії ПВК у цілому... Жодна країна з території якої, або на території якої діють ПВК не є учасником цієї конвенції. На сьогоднішній день дуже важко обмежити або заборонити діяльність ПВК, що пропонують свої послуги у сфері воєнної допомоги та безпеки у зв’язку їх тісної взаємодії з держструктурами. ПВК діють у рамках законного контракту з державами і по суті справи стали урядовими агентами і таким чином можуть розглядатися, як працівники державних організацій.” [66, с. 88].

Юристи поділяють держави на три типи по їх відношенню до регулювання діяльності ПВК:

- держави, що встановили “виключну монополію” на застосування воєнної сили (Бельгія).
- держави, що допускають окремі витяги з “виключної монополії” на застосування воєнної сили (Росія, КНР, Ізраїль, Франція).

- держави т. з. “обмеженої монополії” на застосування воєнної сили (США, Австралія, Великобританія, Південноафриканська Республіка) [83, с. 141].

На сьогоднішній день тільки у США, Великобританії, ПАР та Ізраїлі діюче законодавство регулює діяльність ПВК. У США діє “Закон про контроль над експортом озброєнь” (US Arms Export Control) від 1968 р. та наступні поправки до нього. Він строго регулює експорт воєнних послуг та експорт військової продукції. Жорстке регулювання стосується тих, кому ці послуги надаються, але не засоби якими вони здійснюються. Американським ПВК необхідно отримати ліцензію Державного департаменту США для роботи за кордоном. Після цього компанія потрапляє під дію Контрольного акту експорту озброєнь, що також проводиться Державним департаментом. Але сам процес ліцензування не відбувається по стандартній процедурі. Не існує формального контролю діяльності після того, як ПВК отримала ліцензію, не забезпечується прозорості у контрактах до 50 млн. доларів. Тільки контракти, що перевищують цю суму, потребують схвалення Конгресом [64, с. 81]. У 2000 р. був прийнятий т. з. “Акт воєнної екстратериторіальної юрисдикції”, за яким до карної відповідальності за злочини, що були здійснені за кордоном території США можуть бути притягнуті американські військові та цивільні особи.

У Південно-Африканській республіці у 1998 р. був прийнятий “Акт про іноземну воєнну допомогу”, який легалізує експорт воєнних послуг [120, с. 157]. “Акт” забороняє діяльність найманців, але у цьому документі про іноземних громадян, що працюють по найму мова не йде. Таким чином ПВК частково виводяться з під державного нагляду та контролю. Воєнна допомога, пов’язана із воєнними послугами може надаватися окремими особами, що пройшли відповідне ліцензування і отримали згоду держави на виконання кожного конкретного контракту. Органом нагляду є Національний комітет по контролю над дозволеними видами озброєння, що є підконтрольним уряду, але не пов’язаний з оборонною сферою [120, с. 172].

У 2001 р. у Великобританії був прийнятий Закон про приватні підприємства у сфері безпеки. Цей законодавчий акт практично тотожний американському “Закону про контроль над експортом озброєнь” [121, с. 34].

У Російській Федерації у 2014 р., а на Україні у 2019 р. були спроби легалізації діяльності та правового унормування роботи ПВК, але розроблені проекти законів так і не були проголосовані у законодавчих органах країн та не були підписані президентами В. Путіним та В. Зеленським.

Роблячи узагальнюючі висновки, необхідно підкреслити те, що на сьогоднішній день на рівні міжнародного права діяльність ПВК регулюються у обмеженому об’ємі, фрагментарно і вкрай не ефективно. Існуюча вже майже півстоліття правова база не здатна врегулювати нові виклики, які з’явилися після активізації діяльності ПВК у світових масштабах.

На рівні національного законодавства держави або ігнорують існування приватних воєнних компаній або намагаються, але поки що без відчутних успіхів, виробити адекватні, стандартизовані механізми по регулюванню їх діяльності. На сьогодні тільки у кількох державах існують правові норми, що стосуються діяльності ПВК. Однак навіть у даних країнах завдяки відсутності чітких визначень та механізмів застосування, а також завдяки не координованості зусиль окремих держав проблеми у цій відносно новій сфері глобалізованої індустрії залишаються невирішеними. У де яких державах, що також користуються послугами винайму ПВК для участі у збройних конфліктах, спеціальне правове регулювання зовсім відсутнє. У цілому позиції держав з питання участі ПВК у збройних конфліктах суттєво різняться: від активної участі у бойових операціях до зведення їх ролі до матеріально-технічної підтримки.

РОЗДІЛ 2. ПРИВАТНІ ВІЙСЬКОВІ КОМПАНІЇ ЯК СУБ’ЄКТИ СВІТОВОЇ ПОЛІТИКИ

Глава 2.1 Феномен приватних воєнних компаній та їх діяльність у країнах Заходу та США

Існує два основних підходи до історії формування сучасного ринку ПВК. Перший підхід приймає за початок дату реєстрації першої ПВК (1967 р.), тому пов'язує з цією датою початок історії приватних воєнних компаній у світі. Саме тоді Великобританія проводила таємну операцію по придушенню національно-визвольного руху у Північному Ємені. Для боротьби проти повстанців Д. Стірлінг організував “Watchguard International” (Див. додаток А). Успіх даної антиповстанської компанії нашоухнув британський уряд на думку про широке використання ресурсів приватних компаній у операціях, що не входили у коло інтересів З'єданого Королівства на міжнародній політичній арені. По задуму Д. Стірлінга ПВК утворювалась з метою надання консультацій та різноманітних послуг у галузі розвідки, забезпечення безпеки главам держав дружнім Лондону. Не передбачалась реалізація підготовки та навчання сил спеціального призначення [17, с. 53]. Але дуже швидко, утворена Д. Джонсоном, бойовим товаришем Д. Стірлінга, компанія “KMS” перебрала на себе такі функції. Вона працювала на британські інтереси у країнах Латинської Америки та охороняла саудівських принців [49, с. 24]. Пізніше компанія використовувалася ЦРУ та службою МІ – 6 у підготовці спецназу Пакистану, навчанні та тренуванні сил Шрі-Ланки навичкам боротьби із партизанським рухом, проведенні антиповстанських операцій на запрошення президент Судану, організації таборів та проведенні навчання афганських моджахедів, формуванні та спеціальному навчанні гвардії нового султана Оману [105, с. 28].

Другий підхід пропонує іншу точку відліку, згідно якої існування ПВК зміщується на більш ранній період. Американська “DunCorp” датою свого заснування вважає 1946 р., коли вона з'явилася як компанія вантажних автоперевезень (статус воєнної компанії вона отримала з 1987 р.) [83, с. 132]. Американська “BAE Systems” (реєстрації як ПВК у 1999 р.) бере свій початок у 1886 р. у складі корпорації “General Electric Company plus” [58, с. 55]. Одна із найбільших воєнних корпорацій, що на сьогодні існує у світі “G4S” була заснована Ф. Соренсеном у Данії. Пізніше один з його нащадків у 1950-х рр.

перебрався у Великобританію, а у 1999 р. його компанію придбало детективне агентство “Pinkerton Inc.”, що забезпечило компанії вихід на американські ринки. Офіси компанії були відкриті у Бельгії, Угорщині, Індії, Україні, Туреччині, Канаді та ОАЕ [115, с. 10]. У 2000 р. компанія об’єдналась з датським постачальником послуг у сфері безпеки - компанією “Flack”, а у 2004 р. придбала британську компанію “Securicor” [115, с. 11].

Не дивлячись на різні підходи до етапів становлення західного ринку ПВК, можна констатувати, що ці процеси – спеціальне створення ПВК для потреб держав по типу “Watchguard International” та “KMS”, або пошук компаніями, що спочатку не створювались як ПВК, свого місця на ринку воєнних послуг сприяли формуванню та становленню ринку приватних підрядників воєнних послуг. Компанії виступили перехідною ланкою між загонами найманців та державами-підрядниками і не погано зарекомендували себе у збройних конфліктах. Слід також відмітити, що історія доводить, що організаторами ПВК виступали не сторонні бізнесмени-авантюристи (таких було багато серед звичайних найманців 1960-1970-х рр.), а люди з солідним воєнним досвідом. Таким чином процес формування ринку ПВК не є випадковим і ПВК вмонтовані у воєнну економіку держав [81, с. 15].

У процесі розвитку та діяльності західних приватних воєнних компаній прийнято виділяти два періоди. Перший - 1945 р. (або 1967 р.) – 1990 р. Головним імпульсом у цей час був процес деколонізації, що охопив “країни третього світу”. Період характеризувався появою перших ПВК та їх виходом на міжнародну арену. У цей час на ринку приватних воєнних послуг домінували загони звичайних найманців, що відродили свою діяльність після Другої світової війни. На початку цього періоду приватні військові компанії не могли на рівних конкурувати з найманцями, але поступово ряд причин обумовив їх домінування та перемогу ПВК. По-перше, активізація та збільшення кількості конфліктів. Відносно нечисельні загони найманців “не встигали” задовольняти потреби зростаючої кількості замовників. Держави, що проголосили свою незалежність та приступили до розбудови власних

збройних сил або вели збройну боротьбу за цілісність своїх країн (у той час це було характерно для регіону на південь від Сахари) потребували значної кількості воєнних організаторів та спеціалістів у нових видах озброєнь, найманці такий вид послуг не надавали [13, с. 44]. По-друге, колишні колоніальні держави, США та СРСР, що боролися за свою частку “країн, що розвиваються” частіше зверталися до ПВК, а не найманців, які були поставлені поза законом. Крім того, ООН, для виконання своїх гуманітарних та миротворчих місій віддавала перевагу виключно ПВК [13, с. 45]. Третім чинником можна вважати зростаючі потреби транснаціональних корпорацій у гарантуванні своєї безпеки у кризових регіонах світу. Останнім фактором слід вважати переваги ПВК у привабливості економічних пропозицій та широкого діапазону послуг, що надавалися. [13, с. 51]. Дехто з дослідників розподіляє перший період на два півперіоди (1945-1970 рр. та 1970-1991 рр.). Однак у цілому це не змінює періодизації, а тільки її уточнює.

Другий період (1991 р. - до наших днів). На даному етапі імпульсом для розвитку стали процеси розпаду Радянського Союзу та ліквідації системи біполярного світу. Другий період характеризується масовою появою ПВК, розширенням сфери їх залучення, збільшенням клієнтської бази – їх послуги починають використовувати не лише держави та міжнародні організації, а ще й ТНК, неурядові організації, приватні замовники. Домінування на ринку воєнних послуг корпорацій з США, Великобританії, ПАР та Ізраїлю на початку ХХІ ст. зіштовхнулось з конкуренцією компаній із країн, що розпочали боротьбу за міжнародне лідерство (КНР та РФ). ПВК все активніше почали використовуватися у міждержавних та міжнародних воєнних конфліктах, причому кількісні та якісні показники участі воєнних компаній у збройних операціях має тенденцію до зростання. Активне делегування функцій у сфері безпеки до рук ПВК на сучасному етапі почалось у США, які були орієнтовані на реалізацію своїх воєнно-політичних інтересів шляхом військових операцій за кордоном. Негативні наслідки Корейської та В'єтнамської війни викликали в американському суспільстві широку критику

влади, що змусило Вашингтон шукати нові, альтернативні засоби для реалізації та досягнення своїх зовнішньополітичних інтересів та ліквідації незадоволення у суспільстві. Спроба замінити регулярні війська наймом загонів “солдат удачі” також не дала позитивних результатів і негативно позначалася на міжнародному іміджі США. У 1960-1965 рр. присутність найманців, яких спонсорували США та Захід була зафіксована у Бельгійському Конго, де вони надавали воєнну допомогу лідеру провінції Катанга М. Чомбе у його боротьбі з “прорадянським” прем’єр-міністром країни П. Лумумбою, пізніше найманці воювали на боці угруповань ФНЛА та УНІТА, що боролися з марксистською МПЛА у ході громадянської війни в Анголі (1975-2002 рр.) [44, с. 116]. Однак діяльність найманців у рамках боротьби “двох систем” не завжди була ефективною. Фінансова допомога, економічні можливості, людські ресурси та міжнародний вплив СРСР часто стояла на заваді при досягненні позитивних результатів у боротьбі таких загонів з прорадянськими режимами. У 1985 р. Пентагон розробив “Програму посилення тилових служб цивільними спеціалістами (LOGCAP – Logistics Civil Augmentation Program) у рамках якої воєнне міністерство все частіше почало залучати цивільні компанії для підтримки американської армії за кордоном. У 1991 р. під час “Бурі в пустелі” ПВК “Brown and Roots Services”, стала першою приватною компанією, що була залучена армією США для тилового забезпечення. Вона стала першою ПВК, який було делеговано повноваження на розробку всього логістичного планування для воєнних операцій по всьому світу (1992 р.) [47, с.62]. Воєнна компанія у Перській затоці змінила практику одноразового використання ПВК на початок системного залучення ПВК у воєнних операціях. У цьому ж році “Brown and Roots Services” підписала контракт з Міністерством оборони на 3,9 млн. доларів про надання консалтингових послуг [113, с. 79]. ПВК підготувала таємний доклад, про заходи, які можуть реалізовуватися приватними компаніями для армії США у питаннях надання матеріально-технічної підтримки. Пізніше, ще за одним контрактом фірма отримала 5 млн. за розробку уточнюючого докладу

по реалізації специфічних послуг ПВК при виконанні контрактів за кордоном. Результатом стало трьохрічне співробітництво “Brown and Roots Services” та армії США у вирішенні гуманітарної кризи 1992-1995 рр. у Сомалі [123, с. 126]. Після втілення на практиці висновків із розроблених компанією докладів уряду США вдалося скоротити чисельність власних збройних сил з 2,2 млн. до 1,4 млн. осіб, що принесло колосальну економію коштів [123, с. 127]. Якщо співвідношення регулярних військ до співробітників ПВК у I-й іракській компанії складало 50:1, то через два роки, під час операцій у Колумбії по протидії наркотрафіку, П. Ескобара воно зменшилось до 5:1 [118, с. 77]. “Brown and Roots Services” надавала допоміжні послуги силам НАТО (IFOR) під час операції у Боснії та Герцеговини, а також в Руанді, на Гаїті, у Кувейті, країнах колишньої Югославії, де у 1997 р. її змінила інша ПВК “DynCorp” (остання отримала контрактів від уряду США на 2,2 трлн .доларів) [98, с. 122].

Ще одним успішним прикладом залучення ПВК для вирішення серйозних воєнних завдань є робота ПВК “MPRI” у Хорватії та Сербській Країні. У зв’язку з тим, що ООН ввела ембарго на поставки озброєння та навчання, підготовку і інші консалтингові послуги для всіх учасників Югославського конфлікту, у 1994 р. президент Ф. Туджман та міністр оборони Г. Шушак запросили 2 тис. співробітників “MPRI” для підготовки загонів хорватської армії. Реалізація контракту почалась у січні 1995 р., а вже у серпні того ж року реорганізована американськими інструкторами хорватська армія провела успішну операцію “Буря”, що поклала край існуванню національного сепаратистського анклаву у Сербській Країні [21, с. 98].

У 1998-1999 рр. компанія проводила аналогічну роботу Албанії де тренувала бойовиків Армії визволення Косово, що вели партизанську війну у Косово та Метохії. Результати операції не лише повністю змінили розклад політичних сил на Балканах, але виявив багато проблем, що виникають при використанні ПВК (порушення у сфері МГП та прав людини). Цей епізод продемонстрував як ПВК можуть служити інструментом зовнішньої політики. Хорватська армія підготовлена США відстояла американські інтереси на

Балканах. США прагнула підтримати Хорватію в її прагненні укріпитися на позиціях регіонального лідера. Ще одним важливим наслідком компанії стало повне ігнорування США миротворчої місії ООН. Пізніше “MPRI” приймала активну участь у формуванні та переозброєнні 300 тисячної армії Хорватії за натівським зразком. У 2001 р. США розпочали міжнародну воєнну операцію у Афганістані, яка затягнулась до 2021 р. паралельно з нею Вашингтон розпочав операцію в Іраку (2003-2011 рр.). Так як воєнні компанії відбувалися майже синхронно у часі та ставили за мету однакові цілі (боротьба з тероризмом ІДІЛ та терористичним режимом С. Хусейна), проводились по одним військовим шаблонам, однією країною то ми розглянемо їх разом. У ході операцій на території Іраку діяло 180 різних ПВК (тут були представлені окрім власне американських компанії з Великобританії, французька “Groupe-ЕНС” та кілька південноафриканських), а у Афганістані – близько 60 ПВК [93, с. 289]. Контингент задіяних у Іраку співробітників ПВК на початку компанії складав приблизно 132 тис. осіб, а потім зменшився до 48 тис., у Афганістані навпаки – 18-28 тис. осіб на початку, а потім - 68 тис. [93, с. 290]. У 2020 р. особовий склад всіх задіяних воєнних та обслуговуючих контингентів, що знаходився у підпорядкуванні Центрального командування збройних сил США на Близькому Сході доходив до 50 тисяч цивільних підрядників, з яких 40-45 % були громадянами США у тому числі 26545 осіб у Афганістані, 6586 – у Іраку та Сирії [123, с.130]. Вражають фінансові витрати операцій. За 2010 р. Міністерство оборони США повинно було виплатити своїм цивільним підрядникам задіяним на іракському театрі воєнних дій – 15,4 млрд. доларів, а у Афганістані – 11,8 млрд. доларів [107, с. 15]. Аналізуючи витрати на проведення компаній слід зауважити, що з 2000 по 2005 рр. бюджет, що виділявся на контракти з ПВК зріс з 92 млрд. до 200 млрд. доларів (хоча зустрічаються зовсім фантастичні цифри – 174 млрд. доларів на початку війни і на завершальному етапі - 377 млрд. доларів) [107, с. 16; 7]. Суми контрактів укладених без конкурсів збільшилися удвічі: з 67 до 145 млрд. доларів [93, с. 302-303]. Вся підготовка афганських поліцейських сил обійшлась уряду США

тільки у 6 млрд. доларів. Порівнюючи кількість військовослужбовців регулярної армії США та співробітників ПВК маємо таку пропорцію – у Іраку 45660 на 64253, у Афганістані – 99800 на 93339 осіб [93, с. 303]. Співробітники ПВК “Blackwater” у Іраку запам’яталось двома кривавими інцидентами у м. Ель-Фалуджі (2004 р.) та Багдаді (у 2007 р. там була розстріляна мирна демонстрація, загинуло 34 особи але винуватці покарані не були) [77, с. 123]. Для перевірки та підведення підсумків діяльності окупаційних адміністрацій у близькосхідних країнах на вимогу Державного департаменту США, Пентагона та Агентства міжнародного розвитку США у 2014 р. була створена незалежна Комісія Конгресу з 8 експертів які проаналізували зміст контрактів федерального агентства з ПВК у таких сферах як матеріально-технічна підтримка, забезпечення безпеки американських контингентів, відновлення та реконструкція інфраструктури подвійного призначення. За висновками Комісії на проведення двох операцій Конгрес США витратив 830 млрд. доларів, по контрактам уряду у країнах працювало 240 тис. співробітників ПВК/ПВОК [123, с. 130]. Комісія констатувала, що ПВК надавали життєвонеобхідні послуги американській армії. Разом з тим, цей процес супроводжувався мільярдними витратами бюджетних коштів, шахрайством, зловживаннями, неефективним плануванням, безвідповідальністю (так 16 співробітників урядових структур США в Іраку управляли 614 тис. одиниць майна вартістю 3,5 млрд. доларів), обмеженою конкуренцією на ринку послуг, відсутністю професійного контролю та корупцією (аудиторське агентство, що перевіряло укладені контракти у 2008 р. опротестувало їх на суму 13 млрд. доларів) [123, с. , с.132]. Кількість загиблих працівника ПВК була оцінена у 1554-3491 осіб у Ірані та 3482 - 11834 вбитих та 33249 поранених у Афганістані [93, с. 306]. Роблячи узагальнення по досвіду проведення обох операцій Комісія наголошувала :

1) Приватизація військової індустрії на сьогодні є вже бізнес-практикою, відмовитись від якої США вже не можуть. Разом з тим воєнні та цивільні державні структури мають справу з погана контрольованими приватними

компаніями, що діють у “сірих” правових зонах, що створює благодатну середу для різних правопорушень та зловживань з боку не лише ПВК, а також замовників їх послуг.

2) Існують суттєві відмінності між цілями безпеки клієнтів та прагненням приватних компаній отримати прибуток.

3) Не очевидно, що ПВК можуть виконувати ряд функцій більш ефективно та дешевше ніж у порівнянні з державними структурами та регулярними збройними силами. У ряді випадків діяльність ПВК не тільки не може покращити ситуацію у сфері безпеки, а навпаки призводить до її погіршення.

4) Залишається невирішеною проблемою визначення виключних функцій держави у війсьній сфері та сфері безпеки, які не можуть бути передані ПВК. Поки що у влади США та західних країн відсутня довготривала стратегія, яка б адекватно враховувала та визначала місце приватних компаній у системі національної безпеки.

5) Практика масового використання ПВК у збройних конфліктах може здаватися вигідною по економічним, політичним або іншим міркуванням, але у перспективі вона підриває національно-державні інтереси та знижує ефективність національних ЗС.

6) При проведенні військових операцій не передбачаються альтернативні варіанти вирішення проблем у випадку відмови ПВК від виконання покладеної на неї роботи [118, с. 76-78].

Доповідь була заслухана у комісіях Конгресу США, але висновків з неї не було зроблено. Можливо не виправленні прорахунки Ісламського перехідного уряду Афганістану та окупаційної влади Афганістану, що були перераховані у доповіді, стали причинами катастрофи серпня 2021 р., коли американські війська змушені були тікати з країни кинувши своїх місцевих союзників на призволяще.

На нашу думку, те що доповідь комісії залишилася без наслідків винна ще одна особливість, яка супроводжує ринок ПВК. Так як сфера діяльності ПВК бізнес, то тут не обійшлося без втручання лобістів військової галузі. З 1994

р. по 2002 р. Пентагон заключив 3061 контракт з 12 найбільшими американськими ПВК на 300 млрд. дол. [32, с. 35]. У 2001 р. 10 найбільших ПВК витратили 32 млн. доларів на лобювання у Конгресі та 12 млн. інвестували у передвиборчі компанії [32, с. 37]. У 1999-2002 рр. “Halliberton” витратив 700 тис. доларів (95 % на республіканців), “DynCorp” – 500 тис. (72 % на республіканців) [15, с. 141].

ПВК різних країн активно використовуються в Африці. У Сьєра-Леоне з 1995 по 1997 рр. уряд капітана В. Штрасера залучив південноафриканську компанію “Executive Outcomes” для надання допомоги у боротьбі з Об’єднаним революційним фронтом. Компанія забезпечувала постачання військової техніки, навчання та іншу матеріально-технічну підтримку [120, с. 166]. У Нігерії уряд О. Обасанджо надав “MRPI - Military Professional Resources Incorporated” контракт на суму 8 млн. доларів для проведення аудиту нігерійської армії [117].

Частіше у останні два десятиліття почала користуватися послугами ПВК Великобританія. Кількість компаній працюючи у сфері забезпечення безпеки достатньо висока, але не може суперничати з США. У 2003 р. 2000 співробітників ПВК працювали у Іраку. У окупаційному контингенті Великої Британії також простежувалася тенденція характерна для армії США – на початку співвідношення бійців регулярної армії до співробітників ПВК складало пропорцію 23:1, а у 2008 р - 2:1 (на 2200 контрактників приходилось 4100 британських солдат) [74, с. 7-8]. З 2003 по 2008 рр. Міністерство іноземних справ витратило 137 млн. фунтів стерлінгів на персонал та охорону об’єктів, а також на підготовку поліцейських сил Іраку. ПВК складала 35-40 % британських видатків на іноземні військові операції [74, с. 9]. Уряд Британії цікавлять доволі обмежені коло послуг ПВК. Британське міністерство оборони, як правило тримається на відстані від збройних ПВК, що можна простежити ще з 1990-х рр., коли ПВК “Sandline”, з відома МЗС імпортувала зброю у Сьєра-Леоне порушуючи ембарго ООН, що викликало гучний міжнародний скандал. Озброєна охорона об’єктів та посадовців, експлуатація

систем озброєнь, розвідувальна діяльність не часто передаються британським урядом на аутсорсинг ПВК [105, с. 30] .

На ряд парламентських запитів у період з 2005 по 2011 рр. уряд Німеччини постійно підкреслював, що країна не користується послугами ПВК у зонах конфліктів. Тим не менш німецькі ЗС наймають приватних підрядників для матеріально-технічного забезпечення, а також для виконання завдань по збройному захисту за кордоном [99, с. 30].

Кількість ПВК, що діють від імені Франції у зонах конфліктів у порівнянні з США чи Великобританією доволі мізерна. Точних даних про кількість співробітників ПВК Франції не існує. Але сама Франція у цілому не охоче йде на приватизацію широкого кола воєнних та захисних функцій, хоча сфера діяльності національних ПВК у країні та за кордоном з року в рік розширюється [116, с. 127].

Ще однією особливістю ринку приватних воєнних послуг є прагнення мега-корпорацій купувати ПВК. У 1992 р. компанію “Vinnell” були продана корпорації “BDM International”, після чого її перекупила “TRW”, а у 2003 р. Вона увійшла до складу активів американської “Norhnton Grumman”. “L-3 Communications” у 2000 р. придбала “MPRI”, а у 2003 р. корпорація “Computer Sciences Corporation” викупила ПВК “DynCorp”. Потім “DynCorp” була перепродана ще раз, поки нарешті у 2010 р. інвестиційна компанія “Cerberus Capital Management” не придбала контрольний пакет акцій “DynCorp” за 1,5 млрд. доларів [83, с. 149].

Роблячи висновки, необхідно у першу чергу наголосити на тому, що ПВК США та країн Західної Європи повністю монополізували ринок приватних воєнних послуг. 95 % компаній, що існують на сьогоднішній день в світі та працюють на у сфері РМС належать та контролюються американським та європейським капіталом. Це стало наслідком не лише історичного розвитку галузі, а й значними розмірами інтересів держав західного світу до даного сегмента ринку. Західні компанії, на відміну від російських чи китайських, хоча і пов’язані з державою, але залишаються у

першу чергу бізнес-проектами приватних контракторів. ПВК активно залучалися у проведення державних та недержавних операцій по всьому світу. На початок ХХІ ст. вони довели ряд своїх переваг – менші фінансові витрати, розроблена логістика, сучасний консалтинг, відсутність внутрішньодержавної критики населенням дій влади. Разом з тим доволі неочевидна за результатами компанія у Іраку та провальна операція у Афганістані продемонстрували негативні сторони використання ПВК у масштабних воєнних конфліктах. Американські компанії напряду пов'язані з державною бюрократією та великим бізнесом перетворились на величезні анклав корупції, які своїми діями підривають систему національної безпеки і знижують ефективність національних збройних сил.

Глава 2.2 ПВК як інструмент зовнішньої політики Російської Федерації

У радянський час безмежна монополія тоталітарної держави на застосування насильства завідомо виключала виникнення ринку воєнно-інструкторських послуг. У Радянському Союзі ПВК не існувало. Не було їх і у перші два десятиліття існування незалежної країни. Дві чеченські компанії проводилися із застосуванням регулярної армії (перша (1994-1996 рр.) – силами призовників та контрактників, друга (1999-2000 рр.) – тільки контрактниками) [9, с. 65]. Для Росії часів президентства Б. Єльцина та першого строку В. Путіна характерним було існування великої кількості військово-патріотичних організацій та рудиментів радянських часів у вигляді добровільних організацій сприяння (ДОСААФ, РОСТО). Як не дивно, але організатором та натхненником створення ПВК у РФ виступив Ебен Барлоу,

колишній генерал південноафриканської армії, один із засновників ПВК “Екзек’ютів Ауткамс” (“Executive Outcomes”) [25, с. 12]. У червні 2010 р. він оприлюднив презентацією на Петербурзькому економічному форумі перед представниками Генерального штабу РФ. Тема виступу – налагодження співробітництва між війсьними та представниками приватного бізнесу та можливість утворення приватної армії набраної із відставників спецслужб. Свій виступ він завершив фразою, що з часом стала “крилатою”: “У приватної армії не має ідеології, не має Батьківщини і не має прапору. У неї не має Бога і не має країни. У неї є тільки гонорар” [25, с. 14]. На форумі Барлоу розповів про модель створення ПВК та запропонував варіанти адаптації такої компанії для російських умов. Питання, яке так і не вдалося вирішити на форумі – чи повинна така структура бути легальною. Більшість виступила проти, бо це тягнуло за собою ряд ускладнень у сфері обігу зброї. Тоді Барлоу запропонував ідею використання нелегалів для спецзавдань (адже російські ПВК не могли і до сих пір не можуть конкурувати із західними компаніями), щоб мінімізувати розголос та проблеми, що можуть виникнути у випадку провалу. Але ряд внутрішньополітичних подій у середині Росії (рокіровка В. Путін – Д. Медведев, скандальна відставка міністра оборони А. Сердюкова, вихід на пенсію голови Генштабу М. Макарова) відсунули в часі реалізацію ідеї Е. Барлоу. У 2012 р. новий начальник Генштабу В. Герасимов розпочав впровадження ідеї у життя. Відповідальним за фінансові та господарські питання нових структур був призначений петербурзький ресторатор Є. Пригожин, який до цього мав бізнес по харчуванню освітянських закладів. “Повар Путіна”, як західні ЗМІ називають Пригожина, оцінював можливості ринку російських ПВК у трильйон карбованців [12, с. 198]. Однак головною перешкодою, що була і залишається на шляху розвитку сфери ПВК у Росії є законодавство країни, яке забороняє будь яку приватну ініціативу у війсьній галузі (тому всі ПВК РФ офіційно зареєстровані за кордоном. Наприклад “група Вагнера” – у Аргентині). З точки зору офіційної юриспруденції ПВК у Росії відсутні, але де факто у країні діє кілька консалтингових та охоронних

організацій – “РСБ-Груп”, “Антитеррор-Орел”, “Феракс”, “Тигр Топ Рент Секьюріті”, “Редут-Антитеррор”, “Moran Security Group”, “МАР”, “Центр R” (для спрощення сприйняття ми будемо називати всі російські компанії терміном ПВК, хоча офіційно вони такими не являються) [7]. На сьогодні у Росії зареєстровано близько 20 тис. приватних охоронних підприємств та приблизно 4 тис. великих служб безпеки [17, с. 100]. По своїй типології російські ПВК неоднорідні. Вищеперераховані компанії майже по всім параметрам відповідають своїм західним аналогам. Але є доволі чисельна група компаній, які виділяються на фоні інших представників приватного корпоративного воєнного сегменту. Сюди слід віднести відому “групу Вагнера”, “Слов’янський корпус”, “Cossacks” та “E.N.O.T. Corp.” [16, с. 215]. “Група Вагнера” більше нагадує наймане військове з’єднання. Її можливості (як показав сирійський досвід) відповідають рівню батальйонно-тактичній групі

Обі дві групи мають ряд “російських” особливостей:

- існуючи ПВК діють тільки у міжнародному правовому полі та можуть приймати участь на території РФ лише у тому випадку, якщо у їх розпорядженні є окремі агентства (т. з. охоронні компанії) та мають відповідну ліцензію для діяльності на території Російської Федерації, відмінну від завдань ПВК.
- Російські ПВК знаходяться у стані становлення, мають відносно слабку інфраструктуру, не мають прямих контактів з урядом та силовими структурами, що послаблює контроль та взаємодію з МВС і тому стоїть на заваді спільних логістичних, транспортних, розвідувальних операцій з Міністерством оборони.
- Російські ПВК, за виключенням “РСБ-Груп”, “Антитеррор-Орел” відіграють периферійну роль у галузі охорони та консалтингу. Вони займаються спільною з державами, що їх наймають боротьбою проти морського та наземного піратства в азійському та африканському регіонах, а

також патрулюванням облежаної території за умов внутрішньої військової підтримки.

- Російські аналоги приватних консалтингових та охоронних компаній не можуть конкурувати з іноземними компаніями, та не мають шансів зайняти провідні позиції на ринку приватних послуг без серйозної підтримки з боку державних органів та установ [26, с. 96].

Основне завдання структур типу російської “групи Вагнера” полягає в тому, щоб обходити обмеження, що накладаються міжнародним воєнно-гуманітарним правом, особливу у той частині, що забороняє вербування найманців та найманство. У такому випадку під вивіскою ПВК на театр бойових дій висуваються представники сухопутного каперства [80, с. 107]. Таким чином західні ПВК та російських “вагнерівців” важко порівнювати по критеріям комерційного прибутку.

Російські дослідники не одноразово зауважували, що навіть при уявній комерційній автономності ПВК “...їх дії знаходяться у прямому політичному підпорядкуванні інтересам держави на світовій арені... Якщо ми визнаємо, що найманство і діяльність ПВК не одні і ті самі речі, а зовсім різні явища, то правовий статус ПВК не визначений і не встановлений через пробіли, що існують у діючому російському законодавстві” [80, с. 108]. Показовим у даному розрізі є випадок із організацією “Слов’янський корпус” (напівлегальна приватна компанія зареєстрована у Гонконзі). У 2013 р. через московський офіс компанії “Moran Security Group” представники “Слов’янського корпусу” законтрактувала 263 особи та відрядила їх на війну у Сирію на боці урядових сил Башара Асада. Після того як розгорівся гучний міжнародний скандал, всі контрактники були відізовані, контракти анульовані, фірма-посередник оштрафована та припинила своє існування, а особи, що напряду займалися вербуванням – В. Гусев та Є. Сидоров отримали три роки ув’язнення по ст. 359 КК РФ [26, с. 102].

Ще на ряд особливостей притаманних виключно російським ПВК, що докорінно відрізняють їх від західних корпорацій звертає увагу колектив

російських воєнних експертів та аналітиків у галузі міжнародної безпеки (А. Петров, А. Макаров та А. Величковський). По-перше, російським ПВК притаманні більш виражені тенденції на безпосередню участь у бойових діях. По-друге, у їх діяльності переважає елемент ідеологічної мотивації. По-третє, російські ПВК у порівнянні із західними компаніями, менше схильні до роботи у сферах допоміжного та логістичного забезпечення. Тому на думку дослідників серйозна перспектива розширення діяльності російських ПВК може полягати у сфері тилового забезпечення російської армії так і союзників Москви по ОДКБ [104, с. 164].

І хоча російський сегмент ринку приватних воєнних послуг залишається доволі вузьким, але компанії, що на ньому існують проявляють значну активність. Підтвердженням того, що ПВК РФ стали провідниками геополітичних російських інтересів у світі свідчать дані опубліковані американським центром “CSIS”. “У 2014 р. Російські найманці з’явилися на Україні, у Сенегалі, на Шрі-Ланці та у Демократичній Республіці Конго. З 2015 р. вони присутні в Есватіні (колишнє королівство Свaziленд), Лівії та Сирії, А з 2016 – в Азербайджані, Сербії та Індонезії. З 2017 р. бійці російських ПВК залучені у Таджикистані, Іраку, Єгипті, Судані, Південному Судані, Чаді та Венесуелі. У 2018-м найманці прибули в Афганістан, Ємен, Південну Африку, Ботсвану, Центральноафриканську Республіку, Зімбабве, Бурунді, Мозамбік, Гвінею-Бісау, а також на Мадагаскар та Коморські острови. У 2019 р. послугами російських ПВК користувались у Малі, Нігерії, Республіці Конго, а у 2020-м в Екваторіальній Гвінеї” [125, с. 262-263]. Росію неодноразово звинувачували, навіть з трибуни Генеральної Асамблеї ООН, у використанні найманців у різних країнах. Мова йшла про ПВК “Вагнера”, яка більш відома під назвою “групи Вагнера” (Див. додаток Д).

Інформація про діяльність російських ПВК дуже обмежена. Єдина організація, що постійно привертає увагу світових ЗМІ, залишається “група Вагнера” (назва групи походить від позивного полковника ЗС Росії Дмитра Уткіна, що спочатку відповідав у групі за бойову підготовку, а потім очолив

весь підрозділ. Позивний “Вагнер” Уткін отримав за свою германофілію) [90, с. 28].

Саме на її прикладі можна простежити участь російських ПВК у міждержавних та регіональних конфліктах та скласти точну картину залучення приватних компаній для просування політичних та економічних інтересів РФ за кордоном.

У 2014 р. (цей рік можна вважати початком масового залучення російських ПВК у міжнародні конфлікти) загони вагнерівців з'явилися в українському Криму під час т. з. “кримської весни”. Вони брали участь у захопленні українських військових частин, а потім були передислоковані на Схід країни, де займалися підготовкою антиукраїнських збройних формувань сепаратистів т. з. ЛНР та ДНР [55, с. 35]. Однак не слід перевищувати роль даної ПВК у кримських подіях 2014 р., вона на думку навіть самих росіян була обмеженою. Перекинутих у Крим військовослужбовців регулярної армії РФ вистачило для забезпечення безпеки місцевого населення та придушення спротиву української армії. На Донбасі, під Слов'янськом дві ротно-тактичні групи “Місяць” та “Степ” по 250 чол. кожна допомагали загону І. Стрелкова (Гіркіна). “Гроші платили, але ПВК ще не існувало” [55, с. 35]. Група, що діяла разом із бойовиками компаній “Slavonic Corps Limsted”, “Візантія”, “АТК-ГРУП”, зарекомендувала себе не погано (брала участь у знищенні Іл-76, коли загинули 49 українських десантників, у боях за Луганський аеропорт та під Дебальцевим, у ліквідації лідерів сепаратистських угруповань, що намагалися вийти з під контролю Москви – О. Беднова (Бетмена) та командира 14-го батальйону ТрО ЛНР О. Мозгового) і було прийнято рішення укрупнити та розпочати підготовку її для операцій на території Сирії [83, с. 142]. У вересні 2015 р. група була передислокована у САР, але до березня 2016 р. її присутність у країні Міністерством оборони РФ приховувалась. “Спочатку працюють хлопці Вагнера, потім заходять російські наземні частини, а тільки потім - араби” [97, с. 24]. Успіхом всієї операції стало захоплення Пальміри у 2016 р., у якому бійці групи зіграли вирішальну роль. По твердженню ЗМІ

група нараховувала від 2000 до 4000 бійців. Втрати на початок 2018 р. склали 32 особи вбитими та 80 важкопораненими [20, с. 27]. Але вже у лютому 2018 р. приватна компанія понесла величезні одночасні втрати. Причиною став бій у сирійському містечку Хашам, провінція Дейр-ез-Зор, у якому по різних непідтверджених джерелах загинуло від 11 до 200 співробітників компанії Вагнера (Росія офіційно заявила про 5 загиблих). Вагнерівці намагалися захопити нафтопереробний завод “Ель-Ісба” який раніше контролювався курдами, союзниками США, але потрапили під повітряний удар авіації, після чого по рештках групи був нанесений вогонь артилерії. Незадовго до подій, у січні 2018 р. компанія “Євро-Поліс”, яка пов’язана із Пригожиним, уклала угоду з урядом Б. Асада. Про участь у нафтових проєктах Сирії. За визволення родовищ та об’єктів нафтопереробної інфраструктури, їх охорону від противників асадівського режиму компанія може претендувати на четверту частину видобутих на цій території нафти та газу. Міністерство закордонних справ РФ було змушено визнати: “У Сирії знаходяться російські громадяни, що поїхали туди за власним бажанням і з різними цілями. Але не справа МЗС оцінювати правомірність та законність таких дій” [20, с. 28]. Цей випадок став найганебнішим для ПВК і особисто для Пригожина, на певний час його відносини з В. Путіним значно охолонули. Після бою під Хашамом, вояки Вагнера активних бойових дій у Сирії не проводили, але їх присутність була зафіксована на “Чорному континенті”, що збіглась з активним налагодженням зовнішньополітичних контактів Росії з лідерами африканських країн. У кінці грудня 2017. р. вагнерівці були помічені у Судані, де у ході громадянської війни вони воювали на боці уряду Омара Башира, який обіцяв подарувати Москві “ключ від Африки” [100, с. 78]. Агенція The Bell наголошувала на тому, що уряд країни уклав із Росією угоду на умовах схожих з сирійськими – концесійні преференції з видобутку золота в обмін на тренування та підготовку солдат місцевої армії [12, с. 146].

Іншим пріоритетним напрямком залишається Лівія. З кінця 2018 р. Росія підтримує генерала Халіфу Хафтара, який бореться з міжнародно визнаним

урядом у Триполі. Невдовзі Пригожин потрапив на відео Головного командування лівійських збройних сил – з'ясувалось, що він особисто перебував на перемовинах міністра оборони РФ С. Шойгу з фельдмаршалом Хафтаром. Згідно з доповіддю моніторингової місії комітету ООН по санкціях у відношенні Лівії (2020 р.) 1200 російських найманців [7]. У доповіді йшлося про те що російські найманці “надають технічну підтримку по ремонту воєнних машин та беруть участь у бойових спецопераціях... працюючи навідниками артилерії, снайперами, надаючи консультації у області протидії електронному спостереженню” [7]. У грудні 2021 р. голова Вищої державної Ради Лівії повідомив, що у країні нараховується 7 тис. співробітників ПВК та у них на озброєнні є 30 реактивних літаків [24, с. 334]. Але ще задовго до цього у кінці 2018-2019 рр. Лівійська національна армія зазнала поразки при наступі на Триполі. Бійцям "групи Вагнера" вдалося зупинити контратаки армії Фаїза Сараджа та стабілізувати фронт [73, с. 12].

Одним із наступних напрямків діяльності стала Центральноафриканська Республіка. Офіційно, згідно угоди з ООН у країні працює 5 військових та 170 цивільних російських інструкторів. Пізніше їх кількість зросла до 235 осіб [59, с. 20]. Відомо, що компанія “Lobaye Invest”, що можлива зв'язана із Є. Пригожиним отримала від ЦАР дві ліцензії на розвідку та видобуток золота, алмазів та інших корисних копалин у префектурі Кемо (площа 4 тис. квадратних кілометрів). 30 липня 2018 р. кореспонденти російського опозиційного видання Орхан Джемаль, О. Расторгуєв та К. Радченко, що прибули в ЦАР для проведення розслідування по ПВК Вагнера, були знайдені вбитими біля селища Сібю. За версією телеканалу “Дош” вбивство було здійснено представниками російської ПВК “Патріот”, що також підпорядковується Пригожину. Один із його заступників, Валерій Захаров, є офіційним воєнним радником президента країни Фостена-Арканжа Туадера [107, с. 17]. У 2018 р. з'явилась інформація про перебування представників “групи Вагнера” у Мозамбіку. Тут вони проводять воюють проти ісламського терористичного угруповання Ансар ал-Суна, що діє у провінції Кабу-Делгаду

[7]. Ісламісти практикують вбивства цивільного населення з метою примусити уряд привести законодавство країни до норм шаріату. У кінці 2019 р. 300 вагнерівці зазнали поразки від загонів ісламістів, коли намагалися просуватися на місто Пембу, столицю заколотників [107, с. 18].

Крім того, співробітники “групи Вагнера” (400 бійців) були помічені серед особистої охорони президента Венесуели Ніколаса Мадуро під час підготовки проти нього державного перевороту [25, с. 51]. Прессекретар президента Путіна Д. Песков, як завжди заперечував наявність вагнерівців у цій країні Південної Америки. До речі, будь-які факти про присутність вагнерівців у той чи іншій країні одразу заперечуються представниками офіційної влади Росії. “Ихтамнет”, голофразіс, мем-неологізм В. Путіна, супроводжує “групу Вагнера” протягом всього її існування (від Криму та Сирії до Африки та Південної Америки) [12, с. 241].

У серпні 2020 р. у Малі відбувся черговий військовий переворот, до влади прийшли військові на чолі з хунтою Національного комітету спасіння народів Малі (голова - заступник генерального штабу Ассімі Гоїта, зараз президент країни, прем'єр-міністр Шогель Кокала Маїга). Із 2013 р. у країні Франція проводила антитерористичну операція. Але влада Малі звернулася за допомогою для забезпечення безпеки до російської приватної компанії. Прем'єр-міністр Ш.К. Маїги звернувся з трибуни ООН, що Бомако шукає нових партнерів, щоб заповнити “порожнечу”, яка наступила після завершення Францією операції “Бархан” [25, с. 57]. У середині вересня 2021 р. ПВК “Вагнера” уклала контракт на 10,8 млн. доларів на підготовку та тренування національної армії та охорону високопосадовців [7] Уряд колишньої метрополії звернувся до хунти і одночасно до Росії (у неформальній розмові голова МЗС Франції Ж.-І. Ле Дріан просив Москву “взагалі не працювати у Африці, тому що це їх місце”) з вимогою згорнути свої дії і продовжити роботу французької місії (їм у вересні 2021 р. вдалося ліквідувати голову терористичного угруповання “Ісламська держава у Великій Сахарі” Аднана Абу Валіда ас-Сахруї та провести ще ряд вдалих операцій). Не дивлячись на

“дипломатичну підтримку” з боку США та ряду африканських країн, які заявили: “Ми хочемо повернення малійської держави, а не приходу російських найманців”. Росія своїми позиціями не поступилася і Франція була змушена відступити з Малі. Але перед цим “група Вагнера” опинилась у санаційному списку ЄС. Зараз у країні діє понад 1000 російських найманців, які виступають у якості воєнної опори режиму Ассімі Гоїти [12, с. 240].

Політтехнологи та воєнні радники з Росії консультували чинного президента Зімбабве Емерсона Мнангагву після листопадового військового перевороту 2017 р., готували до виборів діючого главу Конго Джозефа Кабілу та охороняли і підтримували безпеку самого процесу голосування, консультували кількох кандидатів на посаду президента Мадагаскару [20, с. 34].

З початком повномасштабної війни на Україні, “група Вагнера” до ведення бойових дій не залучалася. Це було пов’язано із конфліктом Пригожина та Міністерства оборони (причиною називали конфлікт навіть із самим Путіним). Однак після значних втрат армії РФ на початку війни, вагнерівці у квітні були направлені під Харків. Воєнні та командири набирали добровольців під брендом ПВК, але воювали вони разом із підрозділами армії РФ. “У Міноборони фактично сказали, що потрібен бренд, тому що він розкручений – а під бренд ми будемо набирати самі” [94, с. 130]. У кінці місяця на війну прибули “ветерани” “Вагнера”. Є свідчення, що на війні присутні бійці ПВК “Редут”. Раніше загони цього ПВК “Ілімівці”, “Вовки”, “Хулігани”, “Сокири” та “Морпіхи” займалися охороною об’єктів виключно за кордоном [94, с.130]. Крім бійців різних ПВК у бойових діях масово використовуються “добровольчі батальйони”, що формуються у кожному краї або області.

За роки існування “групи Вагнера”, через неї могли пройти від 7 до 10 тис. найманців. На початку сірійської компанії, її щорічні контракти оцінювалися у 5 млрд. крб. У 2018-2019 рр. статки значно зменшились – до 2 млрд. крб. щорічно, але з початком повномасштабної війни в Україні вони знову почали зростати [107, с. 18]. На питання агентства The Bell чи є група

Вагнера комерційною структурою Є. Пригожин відповів : “Якщо ПВК може існувати за кордоном, то можливо вона займається охоронною та військовою діяльністю. Скоріше за все ця компанія націлена на отримання прибутку. Однак проектами пов’язаними із видобутком корисних копалин займаються “викопно-добуваючі компанії (ВДК)”. У сфері діяльності ВДК не має місця ПВК” [12, с. 253]. Однак йому заперечив політичний аналітик Костянтин Еггер: “Найманці Пригожина – це елемент боротьби за розширення прибутків російського режиму. Вони виявились недорогим та ефективним інструментом просування та захисту інтересів російських верхів. Тому Кремль не відмовиться від їх використання” – [12, с. 254].

Отже, на сьогодні ринок діяльності ПВК у РФ тільки формується і тому має доволі вузькі рамки. Це помітно у кількісному об’ємі компаній та корпорацій (зовсім незначний відсоток у порівнянні зі світовими масштабами), фінансова обмеженість можливостей ринку та самих компаній, незначна чисельність осіб залучених до роботи у галузі. Але в силу ряду зовнішньополітичних причин ринок послуг постійно збільшується. На шляху зростання галузі приватних воєнних послуг у Росії стоїть національне законодавство. Компанії офіційно не легалізовані та не легітимізовані у Росії, тому всі мають закордонну адресу реєстрації. ПВК у Росії, сильно відрізняються від своїх “ західних” аналогів і не тільки структурно і функціонально, а й політико-ідеологічно. Російські компанії дуже тісно пов’язані із владою і виступають її провідниками на міжнародній арені. Активізація діяльності російських компаній співпадає із активізацією зовнішньополітичного курсу. Найбільш відома ПВК Вагнера приймала участь у всіх збройних конфліктах, що проводила Росія у останнє десятиліття. Досвід цих операцій показує зростання потенційних можливостей російських компаній, що не може не непокоїти міжнародні організації та національні уряди США, країн Заходу та України.

Глава 2.3 Приватні військові та охоронні компанії у країнах колишнього СРСР та участь у конфліктах на пострадянському просторі

Завершення “холодної війни” та наступний розпад СРСР, як ми зазначали вище, став новим етапом у розвитку історії існування ПВК. Саме із результатами цих явищ пов’язано зникнення із міжнародних процесів фактору стримування, що був характерним для біполярного світу 1945-1989 рр. Початок 1990-х рр. позначився геометричним зростанням кількості “внутрішніх конфліктів”, які охопили пострадянський простір. “У часи холодної війни внутрішні кризи та збройні конфлікти були частими явищами у країнах третього світу. Однак взаємна пересторога зверх держав у відношенні загрози неконтрольованої ескалації будь-якого регіонального конфлікту та його переростання у широкомасштабну війну, викликали з боку США та СРСР відповідну реакцію, яка полягала у миротворчому впливі на учасників конфлікту. Відносний мир виступав побічним продуктом стратегічного балансу сил, що витікав із дуалізму системи міжнародних відносин” [11, с. 22]. Загальне розбалансування системи міжнародних

відносин, транснаціоналізація світової економіки на фоні зростаючого хаосу у багатьох “нових” країнах, що постали на світовій карті, масштабні міграційні процеси до яких додався перерозподіл арсеналів Радянської Армії та суттєве скорочення армій країн ОВУ, сприяли значному чисельному зростанню ПВК. Якщо на 1990 р. у світових масштабах не було жодної корпорації-гіганта, то на 2007 р. їх вже нараховувалось 120 [11, с. 24]. Слід наголосити на тому, що з утворенням незалежних держав на територіях колишнього СРСР одразу сформувалися два напрямки розвитку ПВК, які охопили пострадянські країни. Перший – діяльність західних ПВК у цих країнах, а другий – шлях на створення власних, національних воєнних компаній. Зрозуміло, що у силу ряду політичних причин та економічної кризи, що охопила країни, другий шлях почав розвиватися із суттєвим запізненням. Для створених на Заході комерційних воєнно-охоронних структур пострадянський напрямок складає незначний сегмент у загальносвітовому об’ємі їх діяльності. Крім того пострадянський простір – не самий привабливий регіон для діяльності ПВК. Навколо колишніх кордонів СРСР, які перетворились у кордони незалежних держав, були відсутні “держави, що не відбулися – failed states” які б могли представляти зовнішню небезпеку (фактор Афганістану з’явиться набагато пізніше). Активне включення у життя регіону сильних держав – спочатку США, потім Росії, а у наш час - Китаю, існування у регіоні та діяльність наднаціональних та регіональних інтеграційних структур (СНД, ШОС, ОДКБ) практично не залишає місця для діяльності недержавних корпорацій та структур. Особливості політичної конфігурації та структури економіки, країн пострадянського простору, на відміну від “третього світу” дозволяють великому бізнесу та ТНК діяти практично без залучення послуг воєнно-охоронних структур. Ще одним фактором, що діє проти активного використання ПВК є те, що у кордонах колишнього СРСР не розгорталися миротворчі місії ООН у перші роки існування незалежних країн, а потім і не допускалися до роботи, що призвело до виключення “миротворчого” напрямку роботи ПВК [108, с. 224]. У воєнних конфліктах початку – середини

1990-х рр., що відбувалися на територіях колишнього Радянського Союзу (Придністровський 1989-1992 рр., Карабахський 1988- 1994 рр. конфлікти, громадянська війна у Таджикистані 1992-1997 рр.) власні ПВК новоутворених, незалежних країн участі не приймали, тому що їх на той час не існувало (участь у збройних конфліктах приймали звичайні найманці, які воювали за відносно малі суми, але основними збройними силами часто виступали загони добровольців, так 30 тис. росіян приймали участь у війні в Югославії на основі ідейних та релігійних причин). Західні ПВК залишились осторонь цих “воєнних конфліктів низької інтенсивності” тому, що у ворогуючих сторін не було достатніх фінансових можливостей, щоб оплатити їх послуги. У цілому діяльність ПВК “західного зразка” на пострадянському просторі обмежена достатньо вузькими рамками у силу певних обставин. Можна виділити ряд регіонів, де “західні” та “національні” ПВК працюють відносно постійно, але з різною ефективністю та результатами діяльності [113, с. 80].

Країни Балтії - Литва, Латвія та Естонія, як члени НАТО та Європейського Союзу у політичному плані дистанціювалися від Росії, яка виступає “новим Литва, Латвія, Естонія., старим лідером” у інтеграційних процесах серед країн- колишніх радянських республік. Їх воєнні можливості та стратегічний потенціал, так само як і зовнішньополітичні амбіції достатньо обмежені. Командування збройних сил НАТО у регіоні у межах концепції “Передової присутності та підсилення” здійснює планомірну підготовку території прибалтійських країн для прийняття та розміщення додаткових військ на випадок можливого гіпотетичного протистояння із Російською Федерацією. Слід наголосити на тому, що ці три країни у планах Альянсу ніколи самі по собі або самостійною групою не розглядалися , а завжди угрупованням разом з Польщею, Болгарією та Румунією. У питаннях оборонного будівництва Литва, Латвія, Естонія повністю залежать та покладаються на старших партнерів по блоку, які діють на їх територіях зовсім відкрито. План НАТО по підвищенню боєздатності (NATO Readiness Action

Plan) був проголошений 3 червня 2014 р. та затверджений на Уельському саміті НАТО у вересні 2014 р. У межах цього плану у Литві, Латвії, Польщі, Болгарії, Румунії та Естонії були створені “підрозділи по інтеграції сил НАТО - NFIUs” для об’єднання воєнних можливостей “старих” та “нових” членів Альянсу [10, с. 227]. Ці країни підпорядковані штабу багатонаціональних сил, що розміщується у м. Щецині, а з 2018 р. прийняв на себе командування потенційними військовими операціями на Східному фланзі НАТО. У 2015 р. міністр оборони США Є. Картер передав країнам Балтії 250 одиниць бронетехніки (танки М1 “Абрамс”, артилерійські гармати М777) та пов’язане з ними устаткування, спорядження, засоби транспортування та боєприпаси. Саме тому, на думку керівництва країн-лідерів блоку НАТО, створення власних ПВК у прибалтійських країнах не є доречним [10, с. 231]. Така думка панує і в урядових колах всіх трьох країн. Нам вдалося знайти інформацію про єдину литовську ПВК “Rae LT”, представники якої працювали у Іраку, а зараз перебувають у країнах Африки (70-100 осіб), але як зісувалася ця компанія виконує виключно охоронні, а не воєнні функції [16, с.177]. Таким чином можна констатувати, що у силу ряду зовнішньо- та внутрішньополітичних, економічних причин власних ПВК у країнах Балтії не існує. Вони їм не потрібні, адже основний момент у силовій політиці країни роблять на власні збройні сили, поліцію та воєнні загони союзників по блоку НАТО.

Ще одна держава, яка у свій час спробувала дистанціюватися від впливу РФ була Грузія. Основним союзником країни у військово-політичних питаннях виступили США. Ще у 2002 р. США розпочали реалізацію програми по переозброєнню грузинської армії та навчанню ЗС республіки. Першою стала програма GTEP (Georgia Train and Equip Program). Потім їй наслідувала GSSOP (Georgia Security and Stability Operations Program) метою якої була підготовка грузинського батальйону для війни в Іраку. Пізніше було проведено ще ряд воєнно-інструкторських місій [9, с. 52]. Після переможної “революції троянд” новий президент М. Саакашвілі запросив до країни ряд американських та ізраїльських ПВК. У 2004-2008 рр. ПВК “MPRI” (США),

“Cubic Corporation” (США), “American Systems” (США), “Kellog, Brown and Root” (США), “Global CST” (Ізраїль), “Defensive Shields” (Ізраїль) проводили навчання та тренування особового складу легко-піхотних бригад за програмами армії США [80, с. 112]. Американські компанії зосередилися на загальному консультуванні, а також на підготовці підрозділів спеціального призначення. Інструктори із Ізраїлю вели підготовку молодшого офіцерського та сержантського складу, а також надавали допомогу у плануванні операцій (глава “Defensive Shields” колишній бригадний генерал ЦАХАЛу Гал Хірш – керівник операції 2006 р. у Південному Лівані, особисто розробляв операцію по наступу на м. Цхінвали) [80, с. 113]. Крім того, американські спеціалісти проводили навчання по підвищенню безпеки на трубопроводі Баку-Джейхан, що проходить по території Грузії. У період з 2002 р. по серпень 2008 р. майже 100 співробітників ПВК здійснили навчання більше 2000 військовослужбовців ЗС Грузії. [9, с. 54]. Слід зауважити, що діяльність ПВК була офіційно дозволена Міністерствами оборони США та Ізраїлю. Британська ПВК “HALO (Hazardous Areas Life Support) Trust” мала контракт з Грузією по розмінуванні територій на кордоні з Південною Осетією, такий самий контракт одночасно вона виконувала і на користь Південної Осетії [9, с. 54].

Напередодні “П’ятиденної війни” 2008 р. “Cubic Corporation” налагоджувала систему зв’язку грузинської армії, “KBR” – виконувала контракти у сфері будівництва та постачання, а “MPRI” готувала миротворчий контингент для виконання завдань на території Афганістану та Іраку. Серпневий наступ на столицю Південної Осетії, у якому взяли участь і американські інструктори, дав привід РФ звинуватити США у підготовці війни, але як доводять наявні документи, ініціатива М. Саакашвілі не була погоджена з американцями. Про це свідчить те, що американці не встигли вивезти своїх інструкторів та техніку з Грузії, і вона була захоплена російськими військами. Крім того сам Тбілісі не встиг повернути миротворчі контингенти з Іраку і вони не брали участі у війні. Результат війни був катастрофічним для Грузії, але не режиму М. Саакашвілі. Нажаль його

імітаційні дії по реформуванню грузинської армії не забезпечили грузинській стороні воєнної радикальної переваги і коштували значних втрат у живій силі і техніці. Після завершення війни Саакашвілі частково згорнув, але не припинив використання західних ПВК у Грузії. Вони продовжили працювати у країні, на що заступник генерального секретаря НАТО А. Вербову заявив, що Альянс повинен підтримати Грузію, Молдову та Україну, для того, щоб вони змогли протистояти “залякуванню зі сторони Москви” [86, с. 32-33]. Власних приватних воєнних компаній у країні не існує, контракти виконують тільки охоронні агенції кількісний, якісний, фінансовий і професійний потенціал яких дуже обмежений.

Інші країни Закавказзя – Вірменія та Азербайджан, належать до країн багатовекторної міжнародної політики. Їх зовнішньополітичні курси не створюють та не несуть у собі загрози державним інтересам Росії. Але загроза переростання конфлікту у Нагорному Карабахі у міждержавний, змушувала обидві країни та сусідню РФ завжди бути на по готові. Режим Алієвих, якій зазнав поразки у I-й карабахській війні 1992-1994 рр. на кошти, що отримав від продажу нафти у 2004- 2006 рр. запросив у країну ПВК “Academy”, представники якої розпочали тренування спецназу ВМФ Азербайджану [105, с. 30]. Як зазначає воєнний дослідник Р. Надтока: “...таке співробітництво не передбачало участі залучених спеціалістів до оперативного планування, обміну розвідувальними даними, розробці конкретних кроків у воєнному будівництві. Як би там не було, але у рішення азербайджанського уряду простежувалась велика пересторога та небажання псувати відносини із Росією демонстративним розширенням співпраці із західними воєнними компаніями” [23, с. 136]. Інша компанія KBR активно співпрацювала із Баку у питанні розвідки нафтових запасів Каспію. До 2016 р. Вірменія та Азербайджан не намагалися звертатися до послуг ПВК. Готуючись до війни, головна ставка робилася на власні збройні сили, а Вірменія як член ОДКБ, розраховувала на підтримку Росії [104, с. 164]. Залучення загонів ПВК не розглядалась жодною стороною протистояння. Але “Чотирьохденна війна” або “Квітнева війна”

2016 р. кардинально змінила позицію І. Алієва [10, с. 386]. Не досягнувши перемоги, Азербайджан зробив ставку на переозброєння армії та її перепідготовку за “турецьким зразком”. Активізувались масові закупки новітніх зразків воєнної техніки (у першу чергу безпілотних літаючих апаратів – БПЛА “Байрактар”) та устаткування. До країни прибули інструктори турецької ПВК “SADAT International Defense Consultancy”, які у продовж майже трьох років проводили навчання армійських підрозділів Азербайджану роботі на техніці західних зразків. Вірменія згаяла час занурившись у жорстоку внутрішньополітичну боротьбу, яка призвела до охолодження відносин із Росією (новий прем’єр-міністр країни Н. Пашініян вважається лідером прозахідного вектору розвитку). У II-й Карабахській (Арцахській) війні (27 вересня – 10 листопада 2020 р.) Вірменія та її союзник невизнана Нагорно-Карабахська Республіка зазнали нищівної поразки. Ще напередодні, у серпні-на початку вересня на територію НКР стали прибувати бійці російської ПВК “Вагнера”. Російські видання називали цифру в 500 бійців цієї ПВК, що воювали за боці Вірменії (головним був релігійний мотив – вірмени сповідують християнство). 300 з них брали участь у обороні м. Шуши (у повідомленнях проросійських ЗМІ можна знайти їх порівняння з 300-ми спартанцями). І хоча битва за Шушу була програна варто погодитися з рядом експертів, які заявляли, що: “ПВК “Вагнера” зіграла вирішальну роль у збереженні того малого, що вдалося відстояти та втримати. Скоріше за все, Шушу вдалося утримати завдяки російським добровольцям” [80, с. 118]. На боці Азербайджана також воювали “добровольці” з Сирії – з антиасадівських бригад “Аль-Хамза” та “Султан Мурад” [75, с. 143]. Але вони не представляли ПВК, а були етнічними сирійськими туркменами – вихідцями з тюркомовних народів, що ідеологічно близькі до Туреччини (головний союзник Азербайджана у війні) і воювали у якості звичайних найманців. На сьогоднішній день Вірменія та Азербайджан очевидно перебувають у стані підготовки до нового збройного конфлікту, але даних по залученню у ряди збройних сил представників ПВК поки що не зафіксовано.

Нам не вдалося знайти жодних даних про існування “національних” ПВК на території Молдови та Білорусії. При цьому це не означає, що на території країн не діють приватні воєнні компанії інших країн. Відомо, що у Молдові є кілька офісів західних ПВК (їх кількість збільшилася на фоні російсько-української війни та намагання втягнути у війну Придністров’я). Є непідтверджені дані, що територія Білорусії використовується російськими ПВК, які дислокуються у Гомельській області. Це стало можливим завдяки позиції, яку зайняв президент країни О. Лукашенко після початку “спеціальної операції” Росії проти України. Не на користь України зіграв факт невизнання Києвом Лукашенко “законно обраним президентом”, хоча до цього білоруська влада демонструвала прихильність до України (прикладом може слугувати початкова антиросійська позиція та риторика О. Лукашенко у справі “Авеню”, більш відомій, як Вагнергейт – затримання на території Білорусі 33 бойовиків однойменної ПВК) [12, с. 145].

Ще одним сегментом пострадянського простору є країни Центральної (Середньої) Азії – Казахстан, Таджикистан, Узбекистан, Киргизстан та Туркменістан. Серед них найбільш активну позицію у питаннях міждержавного співробітництва займає Казахстан. Ця країна є локомотивом євразійської інтеграції, входить до складу СНД, ОДКБ та ШОС. Останні дві організації, згідно військової доктрини країни, мають пріоритетне значення для забезпечення воєнної безпеки та боротьби з тероризмом. Основним партнером Казахстану у сфері забезпечення безпеки залишається Росія. Це черговий раз було доведено, коли у країну були введені військові контингенти ОДКБ для придушення протестів опозиції у січні 2022 р. Окрім регулярних військових контингентів, у країну “на всяк випадок” прибули бійці ПВК “Вагнера” [7]. І хоча виступи були придушені без їх допомоги, але сам факт свідчить про діяльність на теренах країни іноземних воєнних компаній. Казахстан також співпрацює з США та НАТО у сферах підготовки кадрів та технічного переоснащення збройних сил. У країні створений і працює регіональний центр НАТО по боротьбі з тероризмом, у завдання якого входить

підготовка співробітників центральноазіатських спецслужб. Саме це дає можливість припустити, що на території країни діють західні ПВК, хоча підтверджень та прямих доказів їх роботи урядовими чиновниками та воєнними дослідниками не наводиться [128, с.199]. У 2022 р. концерн Halliburton та його дочірня фірма KBR розпочали розробку нафтогазового родовища Тенгіз, що дуже не сподобалось Російській Федерації і стало однією з причин призупинення експортування нафти по нафтопроводу Каспійського трубопровідного консорціуму (він проходить по території РФ та закінчується на російському узбережжі Чорного моря) у липні 2022 р. Президент Киргизстану А. Атамбаєв, підписав наказ, про остаточне припинення використання американськими військовими аеропорту Манас (2012 р.), після чого всі представники американських ПВК були вимушені покинути країну. Натомість у кінці 2012 р. Киргизстан підписав з Москвою угоду про спільне використання Камбаратинської ГЕС та Верхньо-Наринського каскаду ГЕС, для охорони яких були залучені представники однієї з російських ПВК [25, с. 58]. У найгіршому становищі після розпаду СРСР опинився Таджикистан (на сьогодні ситуація майже зовсім не покращилась). Країна була обділена при розподілі радянської воєнної спадщини, не мала власної армії і у громадянську війну 1992-1997 рр. вступила маючи лише загони Народного Фронту (іррегулярні формування). Тому фактором безпеки для країни є членство у СНД та ОДКБ та розміщення на її території миротворчих контингентів під егідою СНД. До 2004 р. державні кордони охоронялися російськими прикордонниками, а після їх виводу у Росії залишилися військові бази та аеропорт Айні [23, с. 211]. Політична та економічна (країна дуже багата на природні ресурси, але гори та рельєф місцевості не дозволяють їх максимально повно розробляти, тому населення країни – бідне, ВВП на душу населення – всього 826 доларів на рік, 172-е місце по списку ООН) ситуація не дозволяє уряду країни замовляти послуги західних ПВК, а російські компанії у країні не представлені, бо в силу перерахованих причин не мають тут бізнес-інтересів. У політиці Узбекистану у продовж останніх 30 років найбільш

наглядно у порівнянні з іншими центральназіатськими республіками проявилась політика лавірування між двома центрами сили, що боролися за лідерство у регіоні. Від участі у колективних миротворчих силах СНД країна прийшла до виходу з ОДКБ та вступу у ГУАМ та розміщення американських баз на своїх територіях. Після того, як уряд республіки був жорстко розкритикований Заходом за придушення виступів опозиції у Андижані (травень 2005 р.) і різкого охолодження відносин з США, Ташкент знову вступив у ОДКБ, звідки знову вийшов у 2012 р., коли його відносини з США покращилися. У країні почали діяти представництва ряду американських ПВК, що було зумовлено перспективами розширення транзиту вантажів пов'язаних із присутністю НАТО та США у Афганістані [67, с. 84].

Для Туркменістану, який має офіційний статус ООН, як нейтральна країна, головними викликами небезпеки є транскордонний екстремізм та тероризм, що пов'язаний із політичною ситуацією у сусідньому Афганістані. Країна підтримує воєнно-технічне співробітництво з РФ та країнами Альянсу, при цьому категорично відмовляючись від розміщення на своїй території військових баз. У Ашхабаді діє Регіональний центр ООН з питань превентивної дипломатії у країнах Центральної Азії. Він об'єднує всі п'ять країн у розробці питань “нарощування потенціалу по мирному врегулюванню спорів та недопущенню конфліктів шляхом діалогу та залучення міжнародної підтримки” [34, с. 340-341.]. Влада Туркменістану проводить обережну зовнішню політику, намагаючись уникати не лише реальних дій, а й навіть оцінок по міжнародним конфліктним ситуаціям. Єдиною спільною проблемою для всіх країн Центральної Азії є наростання експансії (у будь-яких проявах) з боку Китайської Народної Республіки. Так тільки у Киргизії працює більше 400 місцевих ПВК, а також 574 китайські компанії [80, с. 119]. У силу ряду причин Китай намагається не використовувати послуги місцевих охоронних компаній, натомість з наростаючим розмахом залучають воєнні компанії створені у Піднебесній. Протистояння на даному “фронті” триває, але без значного успіху для пострадянських республік.

Остання держава, що має свою особливу ситуацію із діяльністю на її території власних та іноземних ПВК – Україна. Як вважають вітчизняні експерти, до 2014 р. Україна цікавила закордонних підрядників виключно як джерело якісного, професійного та відносно дешевого персоналу. Однак після “Революції гідності” та початку Антитерористичної операції на Сході України, дозволив їм вийти на ринок приватних воєнних послуг у новій якості – підрядників, замовників та постачальників, що почали виконувати нові функції. Ще з 1992 р. у Києві почав діяти філіал найчисельнішої ПВК - “G4S” [83, с. 140]. Ще один гігант воєнного бізнесу – “L-3” займався організацією безпечного мобільного зв’язку та інформаційних комунікацій. Корпорація “Leidos” у цей час також працювала у країні. Російські ПВК у цей час не були представлені на українському ринку, бо їх у той час, ще не існувало. У 1990-і роки на Україні, як і у більшості пострадянських держав почали організовуватися Приватні Охоронні Підприємства. Вони склали силовий кулак спочатку кримінальних угруповань, що виходили з тіні, а потім олігархічних структур, або колишньої державно-партійної номенклатури. ПОПи у боротьбі з Організованими Злочинними Угрупуваннями перемогли остаточно витіснивши останні з бізнес-сегменту ринку приватних воєнних послуг. Безпосередньо ПВК почали виникати в Україні з 2010 р. (значна їх частина охороняла бізнес-об’єкти “родини” колишнього президента В. Януковича). Серед найбільших слід назвати групу “Омега Консалтинг”, “Альбатрос”, “Артан груп”, “Вега” [55, с. 37]. Миколаївська “Вега” та одеський “Альбатрос” спеціалізуються на захисті морських човнів від піратства.

З 2014 р. на Україні розпочали свою діяльність “Academi”, “DynCorp”, “Erinys”, “Glacier Technology Solution LLC”, “Torch Stone Page”, “BSK International Military and Special Security”, “Omega Consulting” [7]. Однак їх допомога у тій ситуації у якій опинилась українська армія у кінці літа - на , східному фронті. Більшість аналітиків та воєнних дослідників сходяться на тому, що представники американських ПВК у 2014 р. участі у активних

бойових діях не приймали. Залучення іноземних ПВК у широких масштабах 000вимагала від київського уряду астрономічної суми, що у 3-4 рази перевищувала річний бюджет країни. Однак ряд США неодноразово заявляв, що американських військових на Україні не має. З такою ж заявою виступило у жовтні 2014 р. МЗС Польщі (мова йшла про звинувачення польської ПВК “ASBS Othago – Analizy Systemowe Bartłomiej Sienkiewicz”). Хоча у відкритих джерелах називалися наступні цифри про втрати іноземних ПВК на Україні: “ASBS Othago” – 144 особи, “Graystone” (США) – 60 осіб, “Academi” (США) – 130 співробітників [15,с. 251]. Форін Офіс від таких заяв утримався хоча ходили чутки про присутність британців у регіоні воєнних дій. Можливо ПВК “Вагнера” могло брати участь у кримських подіях весни 2014 р., а потім у війні на Донбасі.

Діючі на Україні на сьогоднішній день ПВК слід розділяти на дві групи. До першої належать ПВК, які умовно називають “місцевими”, оскільки вони зареєстровані у країні та штат співробітників складається з українців. Але знайти інформації про такі ПВК доволі непросто. До перерахованих вище компаній слід додати UPMC – Ukraine Private Military Company ” (постачальник послуг по управлінню ризиками, по організації охорони та безпеки, інформаційно-аналітичному забезпеченню), та компанія, яка тільки з’явилась, як була ліквідована СБУ - “DONBAS BATTALION CORP.” – більш відома як ПВК С. Семенченка [79, с. 199]. До другої групи ПВК відносяться компанії, які працюють на Україні, але зареєстровані у інших країнах, належать іноземним громадянам та обслуговують їх інтереси (румунська – “Nordstarsuhhort”, британська “Aegia Defense Services - ADS”) [79, с.199]. З початком повномасштабної збройної агресії Росії проти України кількість компаній останньої групи невпинно зростає, разом з тим збільшується кількість осіб залучених до виконання специфічних воєнних функцій. Президент В. Зеленський у травні 2022 р. заявив, що на допомогу Україні відправлено 16 тис. іноземних добровольців. Міністр МЗС Д. Кулеба наголосив: “кількість добровольців , що прибули до України вже перевищила

за тисячу, а заяви все продовжують поступати”, він наголосив, що на Україну прибули громадяни з 16 держав. Зрозуміло, що офіційно іноземці не представляють конкретні ПВК, а об’єднані у “Іноземний легіон”, але значна більшість з них є діючими або колишніми співробітниками західних ПВК.

Підсумовуючи все вищевикладене, слід відмітити, що у державах, які постали на уламках Радянського Союзу не сформувалось єдиного погляду відносно ПВК та їхнього місця у зовнішній політиці країн. Більшість держав – країни Балтії, Центральноазіатські республіки, Молдова, Білорусь частина країн Закавказзя практично не мають власних ПВК, а діяльність іноземних компаній, якщо не заборонена, то не має серйозної активності. Це пов’язано із військово-політичними доктринами, що прийняті у цих республіках. Країни Балтії захищені статтею 5 Угоди Північно-Атлантичного Альянсу, більшість середньоазіатських країн, Вірменія та Білорусь є членами ОДКБ і тому розраховують на підтримку РФ. Молдова та Узбекистан, які намагаються зберігати позаблоковий статус не мають відповідних фінансових можливостей для організації національних ПВК, тому їх територія сфера діяльності іноземних корпорацій. Туркменістан, що офіційно закріпив статус нейтральної держави, сподівається на підтримку та захист міжнародних організацій. Тільки Грузія та України намагаються проводити незалежну політику у сфері ПВК. Однак обраний Грузією зовнішньополітичний вектор розвитку довів свою слабкість і країна зазнала нищівного розгрому у війні з Росією, не дивлячись на суттєву допомогу з боку західних ПВК. Україна, яка має досить не тривалий досвід розвитку та діяльності ПВК опинилась у стані війни з РФ і поки що не може скористатися розробками які має у цій сфері.

Глава 2.4 Китайська Народна Республіка: досвід організації та використання ПВК

Активізація діяльності Китайської Народної Республіки (далі - КНР) у сфері організації та використання ПВК розпочалась відносно недавно. КНР прийняла рішення відійти від доктрини невтручання і санкціонувала закон про створення ПВК та регламентацію їх діяльності. У вересні 2009 р. було прийнято урядове “Положення про управління службами безпеки”, що стало першим документом Пекіну, що регулював роботу ПВК. Згідно “Положення...” дозволяється створення компаній двох типів “охоронних компаній” та “компаній, супроводження озброєної охорони” [65, с.146]. Його прийняття було обумовлено необхідністю просувати свої інтереси за кордоном, у першу чергу в Африці. Вже 2011 р. китайська компанія “DeWe Security Services” працювала у сфері безпеки на території Південного Судану, Ефіопії та Центральноафриканської Республіки, поступово розширюючи географію своєї діяльності [27, с. 202]. Її співробітники забезпечували безпеку національної нафтогазової корпорації CNPC. Інша ПВК – “VSS Security Group” також працює на нафтовидобувному ринку Південного Судану, забезпечуючи охорону співробітникам державної корпорації “ПетроЧайна” – що є підрозділом Китайської державної нафтогазової корпорації (до 2014 р. “VSS Security Group” працювала в Іраку, де відповідала за охорону китайської машинобудівної інжинірингової корпорації СМЕС [83, с. 148]. Пізніше до них приєдналась “China Road Sand Bridger’s Corporation”, яка виконувала державні підряди у Кенії [100, с. 84]. Інша китайська ПВК “Hua Xin Zhong An - HXZA” займається безпекою морських перевезень у районі Африканського рогу, надаючи послуги китайським державним судноплавним компаніям [7]. Серед клієнтів китайських ПВК є такі ТНК як “Coca-Cola”, “Emerson”, “Samsung”,

“Unilever”, “Siemens”. Хоча більша частина їх клієнтської бази складають китайські компанії та корпорації [97, с. 27]. У 2016 р. більше 30 000 китайських компаній скористалися послугами національного безпеко-охоронного бізнесу на понад 1,2 трлн. юанів [94, с.123]. Дослідники відмічають, що приватний характер діяльності китайських компаній не означає абсолютну приватну природу компаній. Приватний статус китайських ПВК є чисто номінальним, бо персонал компаній у більшості складається з колишніх представників Народно-Визвольної армії Китаю (НВАК), а сама діяльність компаній підтримується та контролюється урядовими органами республіки. Це робиться для того, що б у разі екстраординарних випадків, що можуть трапитися зі співробітниками фірм, всі претензії і негативні наслідки (якщо такі будуть), цілком лежали на компаніях і їх керівництві, а ніяк на державі. У цьому полягає різниця китайської моделі воєнно-силового бізнесу від західної [94, с. 124].

У 2015 р. у країні нараховувалося 4000 ПВК, у 2017 р. ця цифра досягла 5000 компаній із чисельністю особового складу у 4,3 млн. осіб. На 2022 р. було зафіксовано існування майже 6000 компаній, а чисельність персоналу зросла ще на 1,2 млн. осіб [49, с. 39]. Але мають дозвіл на роботу за кордоном всього 20 компаній у яких працює 3200 працівників (Ірак, Пакистан, Південний Судан). Окрім розвитку власного ринку, китайські ПВК активно співпрацюють із закордонними компаніями, які “ідеологічно ворожі”. У 2014 р. зареєстрована у Гонконзі ПВК “Frontier Services Group -FSG”, яку очолював Ерік Принс, колишній голова відомої ПВК “Blackwater” була законтрактована Пекіном, для надання охоронних послуг у самому Китаї, так і за його межами. 15 лютого 2022 р. китайська видобувна компанія “The Chinese Enterprises Association” уклала контракт з “FSG” на підготовку, навчання та тренування китайського персоналу у трьох східних та північно-східних провінціях Демократичної Республіки Конго, у зв’язку з нападами на китайські гірничодобувні фірми [29, с. 30].

У історії створення “Frontier Services Group” є ряд цікавих нюансів. Фірма утворилася у результаті партнерства Е. Принса з бізнесменом із Гонконгу Джонсоном Чун Шун Ко, до речі членом КПК, якій до цього очолював китайську ПБК “DVN (Holdings) Limited” зареєстровану на Бермудських островах. На основі “DVN” за згодою та під патронатом уряду КНР і була утворена “FSG”. Компанія перетворилась у холдинг, який певний час працював з китайськими партнерами і здійснював діяльність у країнах Азії, Африки та Близького Сходу, що представляли інтерес для КНР у межах китайської ініціативи – “один пояс – один шлях”. Цей проект, ініційований самим Сі Цзинпіном, передбачав низку об’єктів будівництва, які повинні були зв’язати транспортними коридорами та іншою інфраструктурою Азію, Африку та Європу, інвестиційні можливості та сировинні ресурси яких китайський бізнес активно освоює. Навіть в Астані (Казахстан) компанія відкрила офіс свого представництва [80, с. 120]. FSG виконувала найрізноманітніші китайські замовлення: забезпечувала безпеку китайських робітників у Сомалі та інших “неспокійних” регіонах, вивозила тіла топ-менеджерів китайської залізничної концесії, вбитих у Малі (там тривала громадянська війна), організовувала службу повітряної швидкої допомоги Кенії. Однак державні контракти не задовольняли апетитам Е. Принса та Дж. Шун Ко. Тому вони організували сировинну “дочку” FSG – “Frontier Resource Group - Frontier Services Group” [7] FRS у Гвінеї займалася розробкою бокситів, у Демократичній Республіці Конго володіла мідними рудниками. У 2019 р. зібравши у інвесторів 500 млн. доларів FRG розпочало розробку металевих шахт. Сировина з яких йшла на виробництво батарей для електрокарів [73, с. 15]. Ця економічна “незалежність” компанії Е. Принса, стала останньою крапкою у конфлікті з китайським урядом, який вже назрівав довгі роки. КНР – це одна з небагатьох країн, у яких американські ПБК не мають права здійснювати військові або охоронні послуги – це заборонено федеральним законом. Принс багато разів заявляв, що FSG – не воєнна, а тільки охоронна компанія. У США довгий час на це закривали очі, але з

початком президенства Д. Трампа американська преса почала слідкувати за Е. Принсом дуже прискіпливо. Він виступав одним з спонсорів президентської компанії Трампа, а його сестра – Бетсі де Восс стала у новій адміністрації отримала пост міністра освіти. Саме тоді у “The Washington Post” була надрукована стаття про зустріч на Сейшельських островах наслідного принца Абу-Дабі Моххамеда Бен Зайда аль-Нахайяна із головою Російського фонду прямих інвестицій Кирилом Дмитрієвим, яку організував Принс. Але тоді пов’язати її з російським втручанням не вдалося [, с.]. У січні 2017 р. на сайті FSG з’явилася новина, що компанія інвестує значні кошти у будівництво воєнно-тренувального табору у провінції Сіцзян (захід КНР, населений уйгурами та іншими середньоазіатськими народами, що сповідують іслам, проти яких китайська влада проводить жорстку репресивну політику). Всі намагання дезавуувати новину не допомогли. Е. Принс був звинувачений у “служінні інтересам Китаю, який є прямим конкурентом США”. Сам Е. Принс у інтерв’ю агентству Блумберг заявив: “Я бізнесмен, а не політик, але я пишаюся тим, що я американець, який ніколи не зробив нічого, щоб могло суперечити інтересам моєї країни” [23, с. 217]. Одразу після його заяви, у американській пресі з’явилися публікації про те, що КНР використовує експертизу Принса для створення власних ПВК, не будуть пов’язані із біржовим лістингом або американським законодавством. У свою чергу уряд КНР змусив Е. Принса продати значну частку свого бізнесу у компанії китайським акціонерам (на кінець 2017 р. Принс володів 9 % акцій, китайським державним та навколдержавним структурам належало 40 %, а інвестбанкіру Джонсону Ко належало 12 %) [80, с. 119]. У грудні 2018 року китайські акціонери змістили Е. Принца з поста голови правління, замінивши на Чан Чженміна, випускника академії генерального штабу НВАК [105, с. 30]. Протягом наступних двох років, всі американські топ-менеджери, яких у компанію привів Принс були звільнені.

Іншим напрямком діяльності китайських ПВК залишається взаємодія із ПВК сусідніх держав. Особливо активні стосунки налагоджені із

РФ. У ході навчання “Схід-2018”, ПВК виконували окрему групу тактичних завдань, після чого стали говорити о можливих планах по створенню спільних бригад та екіпажів кораблів, але до цього часу ініціатива не знайшла свого практичного втілення. Головною причиною цього, як вважає керівник школи Сходознавства НІУ ВШЕ професор Олексій Маслов, є мала ефективність китайських ПВК та їх слабкий професіоналізм. “Як китайці почали з непрофесійного виробництва самих різних товарів широкого виробництва – від машин до комп’ютерів, половина з яких розвалюється, точно так зараз діють китайські ПВК, які ефективні, мабуть, на одну десяту. Значного воєнного досвіду у китайських ПВК просто не має” [65, с. 152]. Однак навіть такі негативні оцінки експертів не зупиняють китайську експансію. Під час кризи у Казахстані (2022 р.), міністр іноземних справ КНР Ван І під час своїх візитів у Туркменістан, Таджикистан та Узбекистан (держави які Китай розглядає як сферу свого впливу) запевнив, що вони можуть розраховувати на “традиційний і нетрадиційний захист” з боку КНР. Під останнім розумілась допомога з боку китайських ПВК. Однак слід наголосити, що країнам, яким пропонувався захист поставилися до нього обережно, пам’ятаючи долю мусульман у Сіцзян-Уйгурському Автономному районі [128, с. 200].

При всьому цьому китайські приватні воєнні компанії мають свої особливості. По-перше, вони більше орієнтовані на консультативні послуги, чим на участь у бойових діях при забезпеченні безпеки. По-друге, сферою інтересів ПВК КНР є у першу чергу бізнес-контакти, просування ініціатив, а також співробітництво з китайськими бізнес-гігантами, тобто сфера інтересів китайського уряду. По-третє, вартість послуг китайських ПВК на порядок менша у порівнянні з конкурентами, що робить їх пропозиції значно цікавішими не лише для китайських корпорацій, а й для західних ТНК. Місячна оплата послуг бригади з 12 охоронців-китайців дорівнює місячній зарплаті одного американського чи британського співробітника охоронної фірми [97, с. 27].

Зростаюча зацікавленість Пекіну у комерційній безпеці власних бізнес-структур за кордоном, може призвести до гострого протистояння інтересів КНР та західних країн на шляху просування китайських ініціатив із залученням для їх реалізації послуг ПВК. Слід пам'ятати, що китайський глобальний проект “один пояс – один шлях” спрямований на встановлення та укріплення світового лідерства, а у світлі протекціоністських заходів введених адміністрацією Дональда Трампа і так і не відмінених Дж. Байденом, може призвести до використання проти США досвіду набутого китайцями під началом американця Еріка Принса.

Із всього вищенаведеного слід зробити наступні висновки: КНР, ще відносно "молодий" гравець на ринку послуг ПВК, але доволі перспективний. Перша компанія була організована лише у 1984 р., але на сьогоднішній день їх кількість вже перевищує 5000. Однак не варто перебільшувати можливості Китаю. Він бере кількістю, а не якістю. Китайські ПВК поступаються по всім показникам не лише американським та західноєвропейським корпораціям, но і компаніям, що утворилися на пострадянському просторі. Китайським провідникам “м'якої твердої сили” не вистачає воєнного досвіду. Але останнім часом намітилась тенденція активного проникнення компаній з Піднебесної на території країн Середньої та Південно-Східної Азії.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Приватні воєнні та охоронні компанії на сьогодні залишаються доволі гнучким та багатограним феноменом, який одночасно поєднує у собі можливість виступати інструментом у арсеналі засобів впливу держави та бути недержавним актором у зовнішній політиці. Феномен, що бере своє коріння у найманих арміях доби античності та середньовіччя, переріс найманство, як військово-політичне явище, і під впливом ряду чинників трансформувався у нову реальність військово-силової політики. ПВК стали комерційними структурами, що пропонують спеціалізовані послуги, які пов'язані із участю у військових конфліктах, включаючи бойові операції, стратегічне планування, логістику, матеріально-технічне забезпечення та розвідку. У цьому даний феномен складає конкуренцію збройним силам у потужності та кваліфікації співробітників, а також ресурсному, фінансовому та технічному відношенні, однак не спроможний існувати окремо від інтересів та підтримки з боку держав, міжнародних організацій та великого бізнесу.

Для ряду країн ресурси ПВК представляють економічний та політичний інтерес. Галузь ПВК сьогодні постійно зростає та оновлюється, розширюється спектр послуг, ринок диверсифікується новими функціями. Це зменшує навантаження на державний бюджет, дозволяє зменшувати бюрократичні підрозділи у держапараті, замінюючи їх приватними підрядниками. Політичні переваги ПВК очевидні – у де яких випадках вони дозволяють реалізовувати задачі міжнародного масштабу, які в силу ряду причин держави, міжнародні організації або транснаціональні бізнес-структури не готові вирішувати самостійно.

Дослідники виділяють позитивні та негативні сторони використання ПВК. До перших вони відносять: можливість застосування в обхід обмежень,

що регулюють механізми контролю; не викликають у населення такого незадоволення, як застосування регулярних збройних сил (т. з. В'єтнамський, Афганський чи Чеченський синдроми); втрати особового складу ПВК не враховуються в офіційних звітах і не йдуть у загальний рахунок; відсутність бюрократизації галузі; професіоналізм у порівнянні із регулярною армією; здатність до швидкого розгортання; гнучке оперативне управління. Негатив у використанні приватних воєнних компаній полягає у наступному: відсутність єдиного плану заходів та єдиного оперативного центру управління; погана злагодженість на ТБД із контингентами регулярної армії (якщо діють разом); відсутність ідейної та ідеологічної мотивації особового складу; можливість являти собою протипагу місцевим збройним силам у країнах зі слабкими політичними інституціями; відсутність законодавчих рамок діяльності приватних воєнних компаній. Останній момент доводить, що назріла необхідність у конструктивній дискусії із залученням політичних експертів, спеціалістів у галузі права та представників ПВК з метою вироблення збалансованої та функціональної системи правового регулювання діяльності ПВК, як на національному так і міжнародному рівні. Існуючі міжнародні законодавчі акти, що регулюють сферу діяльності ПВК не можуть вважатися таки, що охоплюють всі питання галузі. Тому вони потребують значного доопрацювання. Національні правові норми тільки у де яких країнах піднімають питання ПВК на правовий рівень. У більшості держав його просто не має і там діяльність ПВК підпадає під статтю КК про найманство. У новій системі повинні бути присутніми елементи професійного моніторингу та контролю, повинні бути розроблені критерії та стандарти саморегулювання, що базуються на основі Документу Монтьрьо. Вона повинна містити стандарти ліцензування та обліку діяльності ПВК на державному рівні, підсилені механізмами міждержавного контролю зі сторони ООН. Так як ПВК - це бізнес-структури, особливий наголос необхідно зробити за прозорістю фінансових операцій ПВК, також дотриманням ними міжнародного гуманітарного права та прав людини.

Після завершення “холодної війни” приватні воєнні компанії західних країн (із домінуванням американських корпорацій) впевнено утвердились на ринку послуг ПВК. На сьогоднішній день вони контролюють 95 % галузі. Країнам колективного Заходу на сьогодні політично вигідно передавати підрядним організаціям різні функції матеріально-технічного забезпечення, технічної та інфраструктурної підтримки у конфліктах, що продовжують тривати. Спектр послуг, що ПВК надавали різним відомствам США, від безпосередньої участі у бойових діях до логістики та консультування постійно зростає. Іракська та Афганська компанії довели, що спираючись на підтримку ПВК американцям вдалося у разі кількісно зменшити сили, задіяні у операціях і фінансово значно здешевити проведення асиметричних воєнних конфліктів. Разом з цим, ПВК не змогли вплинути на політичну та військову ситуацію у країнах та не спромоглися стати на заваді повної поразки США у Афганістані.

Російські реалії існування ринку ПВК відзначаються рядом специфічних особливостей. Головна з них – юридично-правова відсутність ринку ПВК (виходячі з норм законодавства РФ) при наявності значної кількості компаній які існують напівлегально. Інша особливість – це активне використання послуг російських ПВК у всьому світі (Південна Америка, Африка, Східна Європа). Приватні воєнні компанії у Росії виступають провідниками зовнішньополітичних інтересів держави, а власні комерційні інтереси у них відступають на другий план. У країні існує кілька десятків ПВК, але лише одиниці із них варто називати справжніми компаніями по структурі, цілям, завданням та функціоналу. На фоні класичних західних воєнних компаній “група Вагнера” (найбільш відома у Росії та за її кордонами) стала явищем скоріше аномальним. Це не ПВК у прямому сенсі, а скоріше агенція по найму найманців, але з доволі широкими бізнес-інтересами та державно-політичною підтримкою керівництва РФ.

На пострадянському просторі держави прагнуть до того, щоб обмежити вербування найманців. Разом з тим, з початком відкритої, повномасштабної війни Росії проти України цей процес значно пожвавився, особливо у

Республіці Білорусь та непідконтрольних українському уряду територіях. У питанні організації та функціонування приватних воєнних компаній у республіках колишнього СРСР кожна держава дотримується одного з трьох існуючих варіантів. У прибалтійських країнах (Литва, Латвія, Естонія) урядові кола не бачать необхідності у існуванні національних ПВК. Військова доктрина цих країн побудована на ідеї існування національних регулярних армій, які озброєні та устатковані за натівськими стандартами, і повинні стримати перший удар ймовірного ворога (Росії) та протриматись до тих пір, поки Альянс не застосує 5-ту статтю Уставу і не прийде на допомогу. У Республіці Молдова та у Білорусії не існують власні ПВК. Молдова не може собі дозволити фінансово їх утримувати, навіть маючи на своєму кордоні конфлікт у Придністров'ї. Білоруський режим О. Лукашенка не допускає існування у країні інших організацій та компаній, які б могли оспорювати монопольне право держави на застосування насильства. У Мінську справедливо розмірковують, що будь-яка ПВК у силу її комерційного характеру та поганої контрольованості діяльності, може перейти або бути перекупленою опозиційними, антиурядовими силами. На думку адміністрації президента Лукашенко ПВК можуть стимулювати переростання мирних протестів у збройне протистояння. Виступаючи перед депутатами Національних зборів РБ О. Лукашенко заявив, що завдячуючи відсутності білоруських ПВК у країні, нейтралізації зовнішнього впливу та присутності іноземних ПВК у республіці, а також підтримці з боку Росії вдалося не допустити переростання мирних протестів 2020-2021 рр. у криваве протистояння.

Вірменія та Азербайджан також не мають власних ПВК, хоча останні роки міждержавний конфлікт за Нагорний Карабах спалахує все частіше, переростаючи у пряме військове протистояння. Вірменія, як член ОДКБ, розраховує на політичну та воєнну підтримку з боку Росії, хоча стосунки між державами останнім часом охолоджуються, на фоні проєвропейської позиції та антиросійських заяв Н. Пашініана. Азербайджан, навпаки, скориставшись

матеріально-технічною підтримкою з боку Туреччини та консультативно-логістичною допомогою турецьких ПВК, які провели перепідготовку азербайджанської армії, завдав поразки Єревану у II-й Карабахській війні, що призвело до глибокої внутрішньої кризи у Вірменії. Не існує значних приватних воєнних компаній у країнах Центральної Азії. Казахстан, Таджикистан та Киргизстан – це країни, що залишаються у сфері політичного впливу Російської Федерації. Їм вистачає власних сил для утримання внутрішньополітичного спокою у середині держави, а від зовнішньополітичних небезпек вони захищені російськими військами, що або присутні на їх території, або мають військові бази. Крім того – ці країни учасники Ташкентського пакту. Дві інші держави – Узбекистан та Туркменістан існують в іншій системі координат. Узбекистан, країна що продовжує пошук свого зовнішньополітичного вектору. Країна кілька разів вступала та виходила з ОДКБ, дозволяла розміщувати американські військові бази на території країни, а потім їх закривала. На сьогодні у країні діють представники західних (переважно американських) ПВК, але цікавість до Узбекистану суттєво зменшилась, після виводу військ США з території сусіднього Афганістану. Туркменістан, що з початку президентства С. Нізова взяв курс на нейтралітет (статус Туркменістану, як нейтральної країни був підтверджений ООН) продовжує його зберігати при президентах Г. та С. Бердимухамедових. Нейтральний статус Туркменістан суттєво відрізняється від нейтралітету Узбекистану. Тоталітарний режим Ашхабаду не передбачає існування альтернативних політичних акторів, які б могли претендувати хоча б на маленьку частину державних повноважень у сфері силового насильства.

Грузія та Україна, дві держави, що вступили у збройне протистояння з Російською Федерацією, мають свої, окремі підходи до вирішення цього питання. Грузія зробила ставку на воєнну підтримку з боку США та підготовку грузинської армії інструкторами американських ПВК. Однак розгром у війні 2008 р. повів, що обрана модель опору виключно на власні сили не спрацювала. Після значних територіальних втрат, Грузія відмовилась не

тільки від допомоги іноземних консультантів та інструкторів приватних воєнних компаній, а й взагалі вирішення спірних питань із застосуванням воєнної сили. На Україні, на початок 2022 р. не існувало національної законодавчої бази, яка б регулювала існування та використання ПВК. Не дивлячись на ряд ініціатив президента В. Зеленського (проект “Закону про військово-консалтингову діяльність” депутатки від пропрезидентської фракції “Слуги народу” О. Василевської-Смаглюк) офіційні силові структури не підтримують легалізацію ПВК. Навіть те, що досвід ПВК може бути використаний для підвищення рівня обороноздатності країни, нівелюється побоюваннями, що такі силові структури можуть діяти в інтересах олігархів і опиняться під впливом опозиційних владі бізнес-структур. Реалізація їх можливої діяльності через рейдерство чи інші силові сценарії не є допустимим. У країні діють кілька ПВК, але їх вплив залишається мізерним. Не були вони використані під час війни, як організаційні структури по підготовці тактичного резерву для ВСУ. Таким чином можна однозначно заявити, що у переважній більшості пострадянських країн ПВК або структур наближених до них за своїми функціями не існує, а ті компанії, що умовно відносяться до воєнної галузі не відіграють навіть другорядних функцій у питаннях консалтингу, логістики та бойової підтримки. Країни віддають перевагу використанню національній, регулярній армії або сподіваються на пряму воєнну допомогу з боку союзників (НАТО або ОДКБ, останні ввели війська у Казахстан на початку 2022 р., щоб підтримати режим президента К.-Ж. Такаєва).

Перспективним напрямком розвитку транснаціональних ПВК залишається захист бізнес-інтересів, охорона життя та власності громадян КНР. Після 2013 р., коли була проголошена ініціатива “Один пояс - один шлях”, різко активізувалось економічне проникнення Китаю у регіон Центральної Азії (що у майбутньому може призвести до гострої конкуренції із компаніями РФ). Ринок китайських ПВК стрімко розширюється за кількісними показниками, але якість послуг воєнних компаній з Піднебесної

залишається на досить низькому рівні. На даному етапі китайці поки що не готові дати відповіді на весь спектр викликів з опорою виключно на власні сили.

Для західних структур приватна-інструкторська та охоронна діяльність на пострадянському просторі залишається можливою при вирішенні доволі вузького кола діапазону завдань. Така робота ніколи не афішується та погано контролюється міжнародними організаціями, її дуже важко відстежити по офіційним джерелам, як правило про неї становиться відомо тільки постфактум, коли черговий військовий конфлікт закінчується. Невдовзі, як передбачають воєнні експерти та аналітики, на більшості територій пострадянських країн розпочнеться суворя конкуренція між китайськими, російськими та американськими компаніями, що пропонують послуги у сфері приватних воєнних послуг, причому останні будуть мати серйозні переваги.

У результаті ми прийшли до підтвердження гіпотези, висунутої нами на початку дослідження – приватні воєнні компанії у процесі історичного розвитку перебрали на себе частину функцій у області безпеки, які принципово не повинні передаватися третім особам і які повинні залишатися у компетенції держави. Разом з тим ПВК не стали і у майбутньому навряд чи стануть конкурентами регулярних армій національних держав. ПВК не являють суттєвої загрози державному суверенітету, так як вони в цілому залежать від вектору політики країни та від співробітництва з ними у реалізації державних інтересів. Приватні воєнні компанії у нинішніх та майбутніх воєнних конфліктах будуть відігравати лише другорядну, допоміжну функцію. Хоча масштаби та інтенсивність використання ПВК у воєнних конфліктах збережуться і будуть мати тенденцію до зростання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

Джерела:

1. Документ Монтрё о соответствующих международно-правовых обязательствах и передовых практических методах государств, касающихся функционирования частных военных и охранных компаний в период вооруженного конфликта. Режим доступа: URL: <http://www.icrc.org/rus/resources/documents/misc/ihl1montreau.htm> (дата звернення: 23.04.2022).
2. Дополнительный протокол к Женевским конвенциям, касающийся защиты жертв международных конфликтов (Протокол I): утверждён на дипломатической конференции в Женеве от 8/07/1977 г. Режим доступа: <https://base.garant.ru/2540377/0eef7b353fcd1e431bd36a533e32c19f/> (дата звернення 05.04.2022).
3. Конвенция Организации африканского единства о ликвидации наёмничества в Африке: утверждена странами-участницами на конференции в Либревиле от 3 июля 1977 г. (вступила в силу у 1985 р.) // African Union. <https://au.int/en/treaties/conventionelimination-mercenarism-africa> (дата звернення 15.12.2021).
4. Международная конвенция о борьбе с вербовкой, использованием, финансированием и обучением наемников. Резолюция 44/34 Генеральной Ассамблеи от 4 декабря 1989 года. Режим доступа: URL: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/mercen.shtml (Дата звернення 21.12.2021).
5. Международный кодекс поведения частных охранных компаний. *Альманах “Искусство войны”*. Режим доступа: <http://navoine.info/code-of-pts-conduct.html> (дата звернення 21.12.2021).
6. Официальный сайт Управления верховного комиссара по правам человека. Документы рабочей группы по вопросу об использовании

наёмников. https://ap.ohchr.org/documents/dpage_e.aspx?m=152 (дата звернення 01.05.2022).

7. Приватні військові компанії. Женевський Центр демократичного контролю за збройними силами. Режим доступу: URL: http://www.dcaf.ch/content/download/34962/525141/file/bg_private-military-companies_ukr.pdf (дата звернення: 23.04.2022).

8. Резолюція Генеральної Ассамблеї ООН 62/145 от 18 декабря 2007 г. “Использование наёмников как средство нарушения прав человека и противодействия осуществлению права народов на самоопределение”. Режим доступу: <https://undocs.org/ru/A/RES/62/145> (дата звернення 25.12.2021).

Література:

9. Анисимов, В.А. (2016). Роль частных военных корпораций в современных региональных конфликтах. СПб., 78 с.

10. Анненков, В.И., Иванов, О.П., Круглов, В.В., Моисеев, А.В. (2011). Военная сила в международных отношениях: учебное пособие / кол. авторов; под общей ред. В.И. Анненкова. – М.: КНОРУС, 496 с.

11. Власов, Н. А., Малыгина, А.А., Павлов, А.Ю. (2013) Мысль и меч: эволюция оборонной политики стран Западной Европы и развитие военных технологий во второй половине XX – начале XXI вв. М.: Издательство МБА, 248 с.

12. Горбулин, В.П. (2020). Как победить Россию в войне будущего. К.: Брайт Букс, 256 с.

13. Изъянов, А.Д. (2008). Наемничество по международному и российскому уголовному праву. Калуга: Пилитоп, 179 с.

14. Калдор, М. (2015). Новые и старые войны: организованное насилие в глобальную эпоху. М.: Издательство Института Гайдара. 285 с.

15. Коновалов, И.П. (2017). История современного наёмничества. “Дикие гуси” и частные военные компании. М.: Вече, 288 с.

16. Коновалов, И.П. (2015). Солдаты удачи и воины корпораций. История современного наёмничества. Пушкино: Центр стратегической конъюнктуры, 216 с.
17. Коновалов, И.П., Валецкий, О. В. (2013). Эволюция частных военных компаний. Пушкино: Центр стратегической конъюнктуры. 136 с.
18. Котляров, И.И. (2013). Международно-правовое регулирование вооруженных конфликтов (основные теоретические проблемы и практика). М.: Юрлитинформ, 186 с.
19. Кревельд, М. ванн. (2015). Трансформация войны. М.: ИРИСЕН, Социум, 250 с.
20. Ларюэль, Марлен. (2019). Неформальные военизированные группы в России и их использование в стране и за рубежом. М.: Центр Россия / ННГ, 39 с.
21. Михайленко, А.Н. (2010). Регулирование деятельности частных военных и охранных компаний в зонах вооруженных конфликтов. М.: РАГС, 156 с.
22. Наден, О.В. (2005). Найманство як соціальне та кримінально-правове явище: сутність, новітні тенденції розвитку та проблеми протидії. К.: Атіка, 264 с.
23. Надтока, Р.В. (2018). Симфония войны: частные военные компании и наемники в современных вооруженных конфликтах. Ставрополь: Логос, 220 с.
24. Наумкин, В.В., Малышева, Д.Б. (2015). Конфликты и войны XXI века (Ближний Восток и Северная Африка). М.: ИВ РАН, 504 с.
25. Неелов, В.М. (2013). Частные военные компании в России опыт и перспективы использования. СПб, 60 с.
26. Небольсина, М. А. (2016). Регулирование деятельности частных военных и охранных компаний: сравнительный анализ политики международных организаций и мировых держав. М.: Международные отношения, 240 с.

27. Сенченко, Н.И. (2016). Наемники новой войны, или Частные военные компании. Киев: КИТ, 222 с.
28. Смирнов, М.Г. (2014). Вооруженный конфликт немеждународного характера: международно-правовой аспект. М.: Норма, Инфра-М, 207 с.
29. Суханкин, С. (2015). Российские частные военные компании в субсахарской Африке: роль, преимущества и ограничения. М.: Центр Россия / ННГ, 32 с.
30. Сушенцов, А.А. (2014). Малые войны США. Политическая стратегия США в конфликтах в Афганистане и Ираке в 2000–2010-х годах. М.: Аспект Пресс, 272 с.
31. Робек, Д. (1979). Солдаты на продажу. Наемники сегодня. М.: Прогресс, 287 с.
32. Уваров, Н. М. (2009). Частный военный бизнес военных ведомств: по опыту основных зарубежных стран. М.: Едиториал УРСС, 46 с.
33. Уэсселер, В. (2007). Война как услуга. / пер. с нем. Г. Сахацкого. Москва: Столица-Принт, 250 с.
34. Цыганков, П.А. (2003). Теория международных отношений. М.: Гардарики, 590 с.
35. Шульц, С., Янг, К. (2008), Гендер и частные военные и охранные фирмы. М.: Справочное пособие “Гендер и РСБ”, 25 с.
36. Avant, D.D. (2005). The Market for Force: The Consequences of Privatizing Security. N.Y.: Cambridge University Press, 230 p.
37. Brooks, D. (2002). Protecting People: the PMC Potential. A working document presented as Comments and Suggestions for the UK Green Paper on Regulating Private Military Services. Режим доступа: URL: <http://www.hoosier84.com/0725brookspmcregs.pdf>. .
38. Dew, N., Hudgens, B. (2008). The Evolving Private Military Sector. N.Y., 180 p. Режим доступа: URL: http://acquisitionresearch.net/_files/FY2008/NPS-AM-08-012.pdf.

39. Grant, B. (1998). U.S. Military Expertise for Sale: Private Military Consultants As a Tool Of Foreign Policy. U.S. Army War College. 228 p.
40. Private Military Companies: Options for Regulation. United Kingdom Foreign and Commonwealth Office. London, 2002, 577 p. Режим доступа: http://www.fco.gov.uk/resources/en/pdf/pdf4/fco_pdf_privatemilitarycompanies/
41. Singer, Peter. Corporate Warriors. The Rise of the Privatized Military Industry and Its Ramification for International Security. International Security. Vol. 26. № 3 (Winter 2001/02). 186 p.

Статті у періодичних виданнях:

42. Айдарбеков, Ч.А. (2016). Правовой статус наемника: проблемы законодательного регулирования. *Управленческое консультирование*, 4, 48-60.
43. Апухтин, Ю.С. (2009). Частные военные компании: новая цель политической криминологии. *Криминология вчера, сегодня, завтра*, 2 (17), 104-107.
44. Астафьев, Ю.Н. (1978). Наемничество - преступное орудие колониальной политики. *Советское государство и право*, 11, 113-117.
45. Баранов, С.М. (2020). Міжнародний досвід та особливості функціонування приватних військових компаній: ретроспективний аналіз. *Інфраструктура ринку*, 40, 125-128.
46. Бартош, А.А. (2017). Парадигмы гибридной войны. *Вопросы безопасности*, 3, 44-61.
47. Белоусов, О. М., Григорьев, И. В. (2018). Частные военные компании, история образования и перспективы развития. *Ростовский научный журнал*, 11, 57-65.
48. Блищенко, И.П., Жданов, Н.В. (1980). Наемничество - международное преступление. *Советский ежегодник международного права*, 146-160.
49. Веселов, Ю.А. (2021). История и роль ЧВК в современной мировой политике. *Мировая политика*, 3, 19-40.

50. Волеводз, А.Г. (2012). Международно-правовое регулирование деятельности частных военных и охранных предприятий: современный этап международного правотворчества. *Библиотека криминалиста*, 1, 233-251.
51. Волеводз, А. Г. (2009). О международных инициативах в сфере правового регулирования деятельности частных военных и охранных компаний. *Международное уголовное право и международная юстиция*, 1, 12-17.
52. Волеводз, А. Г. (2009). О проектах правового регулирования деятельности частных военных и охранных компаний. *Международное уголовное право и международная юстиция*, 2, 4-10.
53. Волеводз, А. Г. (2010). Проблемы, принципы и перспективы международно-правового регулирования деятельности частных военных и охранных предприятий. *Вестник МГИМО Университета*, 3 (12), 78-88.
54. Гаврилов, В.В. (2009). Правовое положение частных военных и охранных компаний: задачи международного и национального регулирования. *Российский ежегодник международного права*, 10, 330-353.
55. Горovenko, V., Tyutyunnik, V. (2013). Приватні військові компанії: міжнародний досвід і можливі шляхи його реалізації в Україні. *Економічні проблеми будівництва оборони. Наука і оборона*, 3, 33–39.
56. Громовенко, К.В. (2012). Кодифікація норм про приватні військові та охоронні компанії у міжнародному праві, *Актуальні проблеми політики*, 46, 118-125.
57. Громогласова, Е.С. (2016). Современный военно-силовой контртерроризм: международно-политический и правовой аспекты. *Вестник Российского университета дружбы народов*, 3, 426-436.
58. Демидов, А. (2016). Национальная безопасность. *Экономическая безопасность*, 2, 54-59.
59. Егорова, А. К. (2022). Деятельность частных военных и охранных компаний: вопросы легитимности и права. *Юридические исследования*, 5, 13-22.

60. Жийар Э.-К. (2006). Бизнес идет на войну: частные военные и охранные компании и международное гуманитарное право. *Международный журнал Красного Креста*, 88 (863), 1-61.
61. Житник, О.М. (2018). Дивергенція монополії насильства в умовах трансформацій у військовій сфері: державно-управлінський аспект. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського*, 29 (95), 5, 90-97.
62. Зайцев, А. Я. (2021). Частные военные компании как инструмент осуществления силовой стратегии гибридных войн. *Вестник Московского государственного областного университета академии наук*, 3, 72–83.
63. Зайцев, А. Я., Манойло, А. В. (2020). Роль частных военных компаний в использовании технологии “облачного противника”. *Вестник Российской академии наук*, Т. 91 (2), 167–173.
64. Калашников, В.М. (2021). Правовой статус приватних військових компаній США та Великої Британії: досвід для України. *Правова позиція*, 3 (32), 75-83.
65. Калетнік, В.В., Костюк, І.А., Возний, О.О. (2021). Приватні військові компанії як асиметричний потенціал стримування противника. *Системи озброєння і військова техніка*, 2 (66), 144-153.
66. Камерон, Линдси (2006). Частные военные компании: их статус по международному гуманитарному праву и воздействие МГП на регулирование их деятельности. *Международный журнал Красного Креста*, 88 (863), 63-95.
67. Камов, Т. (2012). О деятельности частных военных компаний в Афганистане. *Зарубежное военное обозрение*, 7 (784), 79-92.
68. Карлова, Е.Н., Курбанова, А.Х. (2015). Социально-экономические предпосылки создания и последствия распространения частных военных компаний. *Национальная безопасность / nota bene*, 4, 515-521.
69. Кауя, А. (2010). Юридический статус участников частных военных компаний через призму статуса комбатантов. *Российский ежегодник международного права*, 10, 358-381.
70. Кашников, Б.Н. (2010). Частные военные компании и принципы jus in bello. *Военно-юридический журнал*, 12, 27-32.

71. Кашников, Б.Н. (2011). Частные военные компании и теория справедливых войн. *Российский научный журнал*, 20, 83-94.
72. Кашников, Б.Н. (2010). Частные военные компании как морально-политическая проблема современности. *Российский научный журнал*, 6 (19), 62-73.
73. Кириченко, С.О. (2020). Армії найманців. Перспективи розвитку приватних армій. *Оборонний вісник*, 2, 8-15.
74. Колесниченко, О. (2009). Вне закона. Британский МИД отпускает частные военные компании в саморегуляцию. *Военно-промышленный курьер*, 35, 1-9.
75. Королькова, Е. Е. (2018). К вопросу о понятии “частные военные и охранные компании” и видах оказываемых ими услуг в вооружённых конфликтах. *Вестник Нижегородского у-та им. Н. И. Лобачевского*, 2, 141-145.
76. Королькова, Е.Е. (2018). Право применения силы и деятельность частных военных и охранных компаний в вооруженных конфликтах. *Международное право*, 1, 1-7.
77. Королькова, Е.Е. (2018). Уголовная ответственность сотрудников частных военных и охранных компаний по единому кодексу военной юстиции США. *Журнал зарубежного законодательства и сравнительного правоведения*, 5 (72), 121-124.
78. Корханина, Я.В. (2021). Ответственность за наемничество по законодательству иностранных государств. *Вестник магистратуры*, 4-2 (115), 40-42.
79. Кохан, Г.Л. (2020). Правові питання діяльності приватних військових компаній: міжнародний аспект. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського*, 31 (70), 2, 190-200.
80. Кривоपालов, А.А. (2020.) Деятельность иностранных военных компаний на постсоветском пространстве. *Контуры глобальных трансформаций: политика, экономика, право*, 6, 103–121.

81. Кулебякин, В.Н., Пронина, Е.Е. (2014). Регулирование деятельности частных военных и охранных компаний в национальном и международном праве. *Московский журнал международного права*, 96 (4), 4-15.
82. Кузнецов, И.И. (1999). Транснациональные отношения в системе государств: партнёрство или новый виток соперничества? *Космополис*, 3, 122-126.
83. Курылев, К.П., Мартыненко, Е.В., Пархитько, Н.П., Станис, Д.В. (2017). Феномен частных военных компаний в военно-силовой политике государств в XXI в. *Вестник международных организаций*, 4, 130-149.
84. Логунов, А. (2006). Зарубежные негосударственные субъекты военно-политических отношений в XXI веке. *Зарубежное военное обозрение*, 3, (708), 2-11.
85. Манойло, А.В., Зайцев, А. Я. (2020). Международно-правовой статус частных военных компаний. *Вестник Российской академии наук*, 1, 47-55.
86. Мартьянов, О. (2012). Подготовка кадров для частных военных компаний в учебных центрах США. *Зарубежное военное обозрение*, 6 (783), 27-36.
87. Мартьянов, О. (2012). Частные военные компании США: предназначение и роль в военных конфликтах. *Зарубежное военное обозрение*, 5 (770), 8-13.
88. Метелина, О.В. (2012). Вопрос статуса частной военной и охранной компании. Документ Монтре. *Вестник Чувашского университета*, 1, 136-138.
89. Мирошниченко, М.С. (2014). Роль частных военных компаний и “неизвестных” снайперов в осуществлении “цветных революций”. *Криминология: вчера, сегодня, завтра*, 3 (34), 105-112.
90. Мукин, Ю. (2008). Использование гражданских контрактников и частных вооруженных формирований в современных конфликтах. *Зарубежное военное обозрение*, 7, 27-31.
91. Небольсина, М.А. (2010). Идейные и теоретические предпосылки выработки международного законодательства в области регулирования

- деятельности частных военных и охранных компаний. *Мир и согласие*, 3, 10-31.
92. Небольсина, М.А. (2014). Феномен частных военных и охранных компаний: проблемы легитимности. *Ежегодник ИМИ*, 3-4, 196–205.
93. Небольсина, М.А. (2012). Частные военные и охранные компании в Ираке и Афганистане: аспекты деятельности и механизмы контроля. *Ежегодник ИМИ*, 288-307.
94. Небольсина, М.А. (2022). Частные военные и охранные компании (ЧВОК) в современных международных процессах. *Международная аналитика*, 13 (2), 107-133.
95. Небольсина, М.А., Никитин, А.И. (2016). Перспективы международного регулирования деятельности частных военных компаний. *Вестник МГИМО Университета*, 2 (47), 145- 160.
96. Невзоров, І., Хотенець, П. (2017). Приватні військові компанії та право: гострі питання, деякі світові тенденції нормативного регулювання. *Вісник ХНУВС*, 3, 212–214.
97. Неелов, В.М. (2017). Причины использования государствами частных военных компаний. Общественно-политический аспект. *Информационные войны*, 2 (42), 22-27.
98. Неелов, В.М. (2018). Использование США частных военных компаний в условиях изменения характера и способов ведения войны. *Ученые записки Крымского федерального университета имени В. И. Вернадского*, 3, 118-126.
99. Нестеркин, В. (2006). Граждане ФРГ на службе частных военных компаний в Ираке. *Зарубежное военное обозрение*, 7 (712), 28-31.
100. Новикова, Д.О. (2011). Государство, легитимное насилие и деятельность частных военно-охранных компаний в современном мире. *Сравнительная политика*, 3, 76-85.
101. Овчаров, А.А. (2018). Частные военные компании в России. *Вестник Восточносибирского института МВД России*, 3 (84), 84-93.

102. Паплевина, А.И., Лошкарёв, А.В. (2016). Мировое и российское регулирование деятельности частных военных организаций. *Вестник Самарского государственного экономического университета*, 15, 78-87.
103. Пархоменко, С.В., Литвинцев А.А. (2017). Понятие “наемник” в международном и российском уголовном законодательстве: сравнительно-правовой аспект. *Сибирский юридический вестник*, 3, 60-65.
104. Петров, А.М. (2016). Исследование перспектив применения частных военных компаний для организации материально-технического обеспечения коллективных сил безопасности стран-членов Организации договора о коллективной безопасности. *Региональные аспекты управления, экономики и права Северо-Западного федерального округа России*, 3, 163-165.
105. Пономарев, В.В. (2019). Частные военные компании: агенты стратегии непрямых действий. *Азимут научных исследований: экономика и управление*, 2 (27), 27-30.
106. Репешко, П.І. (2009). Приватні військові компанії у воєнних діях: найманство у нових політичних умовах. *Наукові праці Чорноморського державного університету ім. Петра Могили*, 109, 102-104.
107. Рогожина, Е.М., Рыжов, И.В., Соколов, Р.Н. (2020) Специфика деятельности частных военных компаний в XXI веке (на примере Ближнего Востока). *Конфликтология / nota bene*, 4, 1-18.
108. Романчук, С.И. (2013). Частные военные компании на службе миротворчества. *Россия и мир в условиях глобализации*, 4, 222-227.
109. Русинова, В.Н. (2012). Классификация лиц в международных вооруженных конфликтах: в поисках сбалансированного подхода. *Государство и право*, 3, 61-69.
110. Русинова, В.Н. (2008). Проблемы регулирования статуса “незаконных комбатантов” в международном гуманитарном праве. *Вестник РГУ им. И. Канта*, 9, 19-27.

111. Саврыга, К.П. (2013). Международно-правовая ответственность государства-нанимателя за противоправные действия частных военных и охранных компаний. *Московский журнал международного права*, 4, 70-83.
112. Сазонова, К.Л. (2013). Деятельность частных военных и охранных предприятий: вопросы ответственности. *Известия Тульского государственного университета*, 5-2, 124-130.
113. Сафранчук, И.А. (2012). Генезис частных военных компаний: частная сила во второй половине XX-го века. *Мир и политика*, 2 (65), 77-83.
114. Сафранчук, И.А. (2008). Феномен “частной силы”: последствия для государственных и негосударственных акторов. *“Приватизация” мировой политики: локальные действия – глобальные результаты*, 254-278.
115. Сафранчук, И.А. (2014). Частные силовые компании: классификация и генезис. *Вестник академии военных наук*, 4 (49), 9-14.
116. Селезнев, А.А. (2014). Ответственность за наемничество по французскому уголовному законодательству. *Вестник РГГУ*, 15 (137), 123-131.
117. Сибилева, О.П. (2018). Деятельность ЧВК в современных вооружённых конфликтах как вызов международному гуманитарному праву // *Военная мысль*. Режим доступа: <http://vm.milportal.ru/deyatelnost-chastnyh-voennyh-kompanij-v-sovremennyh-vooruzhennyh-konfliktah-kak-vyzov-mezhdunarodnomu-gumanitarnomu-pravu/> (дата звернения 03.12.2021).
118. Сотников, Г. (2007). Деятельность американских охранных фирм в Ираке. *Зарубежное военное обозрение*, 12 (729), 73-78.
119. Старцун, В.Н. (2015). Научная школа военного права и создание нормативной правовой основы деятельности по оказанию частных услуг военного назначения: точки сопряжения. *Военное право*, 1 (33), 62-75.
120. Страйдом, Г.А. (2009). Позиция ЮАР по вопросу регулирования деятельности частных военных и охранных компаний за рубежом. *Российский ежегодник международного права*, 10, 154-191.

121. Троицкий, С.В. (2011). Международно-правовое регулирование деятельности частных военных и охранных компаний. *Вестник барнаульского юридического института МВД России*, 1 (20), 33-36.
122. Файнберг, Сара (2017). Спецназ, контрактники, волонтеры: российские экспедиционные войска в сирийской операции. *Russie. Nein. Visions*, 105, 6-30.
- Шашкин, П.А. (2017). Политические аспекты наемничества. *Гуманитарные науки. Вестник Финансового университета*, 7 (5), 47-55.
123. Шерр, О.С. (2018). Частные военные компании как инструмент внешней политики США. *Россия и США*, 5, 112-132.
124. Шестаков, Д.А. (2006). Криминологический аспект деятельности частных военных компаний. *Криминология: вчера, сегодня, завтра*, 1 (10), 226-229.
125. Шумихин, В.Г. (2017). Частные военные компании в России: необходимость корректировки уголовного законодательства. *Сб. матер. IV Международной научно-практической конференции*, 261-264.
126. Avant, D. (2004). The Privatization of Security and Change in the Control of Force. *International Studies Perspectives*, 5, 15-20 p.
127. Hansen, J.C. (2012). Rethinking the Regulation of Private Military and Security Companies Under International Humanitarian Law. *Fordham International Law Journal*, 35, 698-736 p.

Автореферати та кандидатські дисертації:

128. Королькова, Е.Е. (2020). Международно-правовое регулирование деятельности частных военных и охранных компаний (дис. ...канд. юрид. наук: спец. 12.00.10). Москва, 212 с.
129. Молибога, О.Ю. (2000). Уголовная ответственность за наемничество (автореф. дис. ...канд. юрид. наук: спец. 12.00.08). Ставрополь, 25 с.
130. Небольсина, М.А. (2016). Регулирование деятельности частных военных и охранных компаний: сравнительный анализ политики международных

организаций и мировых держав. (дисс... канд. полит. наук: спец. 23.00.06). Москва, 190 с.

131. Орбелян, А.С. (2008). Право государств на применение вооруженной силы в условиях современных международных отношений (автореф. дис. ...канд. юрид. наук: спец. 12.00.10). Москва, 30 с.

132. Пашина, А.Д. (2008). Применение силы в международном праве (автореф. дис. ...канд. юрид. наук: спец. 12.00.10). Казань, 22 с.

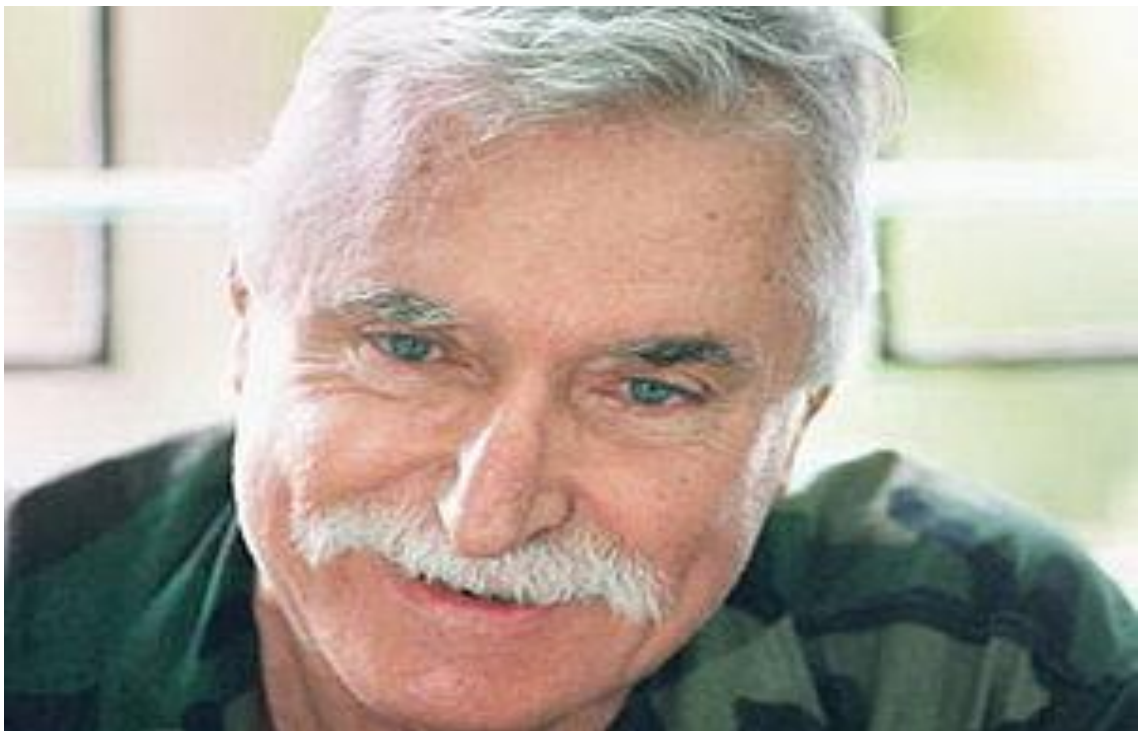
133. Сырхаев, А. А. (2013). Ответственность частных военных и охранных компаний в международном гуманитарном праве (дис. ...канд. юрид. наук: спец. 12.00.10). Казань, 179 с.

134. Слюсаренко, А.В. (2019). Творення та застосування сухопутного компонента сил спеціальних операцій (друга половина ХХ – початок ХХІ ст.): (дис... доктор іст. наук: спец 20.02.22). Львів, 486 с.

ДОДАТОК А

Д. Стірлінг (стоїть) разом із бійцями Watchguard International 1967 р.

Робер (Боб) Денар (1929-2007 рр.) – “король найманців”.

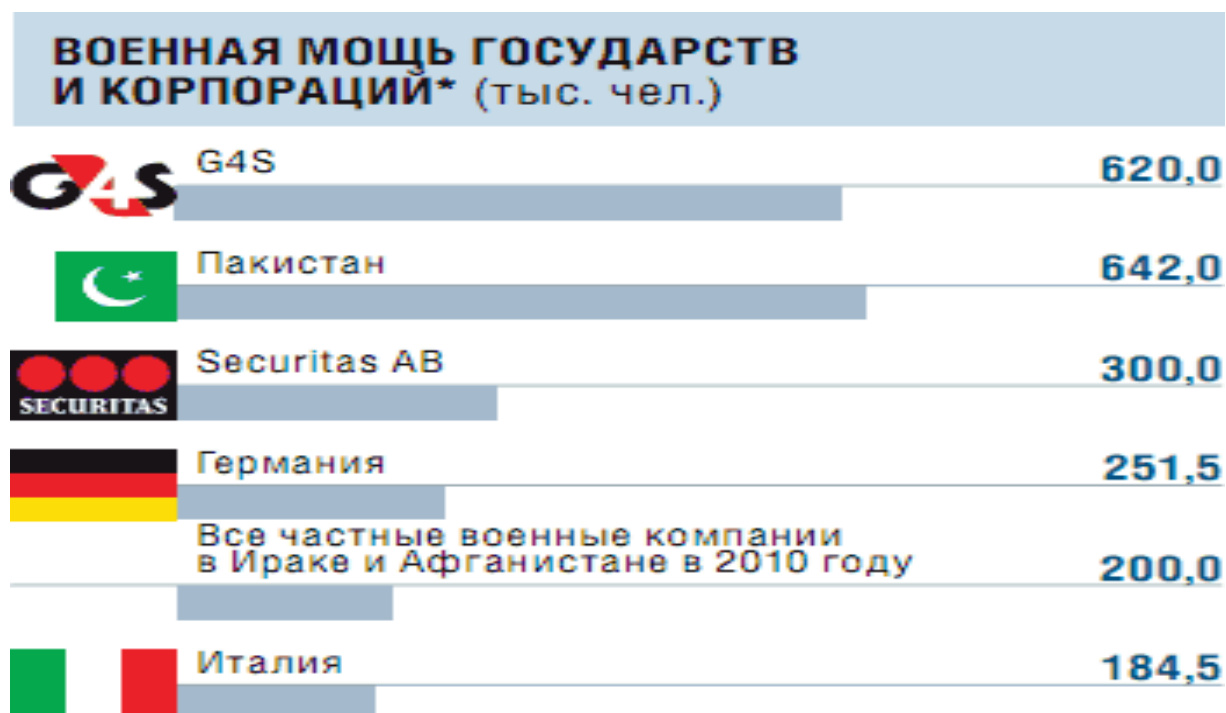

Бельгійський найманець Жан Шрамм (1929-1988 рр.).

Полковник Тоні Кален - Костас Георгіу (1951-1976 рр.), командир загону найманці у Анголі.

ДОДАТОК Б

Для держав вказана чисельність збройних сил, для корпорацій – кількість співробітників.

Джерело – PISS Military Balance, дані корпорацій

ДОДАТОК В

Приватні воєнні компанії у порівнянні з національними арміями

ПВК/ПВОК	Чисельність персоналу	Бюджет ПВК (млн. доларів)	Країна	Чисельність військовослужбовців	Воєнні видатки (млн. доларів)
DynCorp International (США)	25000	3700	Австрія	23000	3160
Academi Holdings (раніше Blackwater та Xe Services; США)	20000	800	Фінляндія	22000	3596
Aegis Defence Services (Великобританія)	3500	96	Латвія	5000	259
Northbridge Services Group (Домініканська Республіка)	2000	51	Гайана	1000	31

Джерело: ресурс Washingtontechnology.com; звітність компаній; оцінки СМІ; довідник The Military Balance 2013

Існуючі морські приватні воєнні компанії

Компанії	Оказываемые услуги						
	Аналитика и консалтинг	Непосредственное сопровождение	Патрулирование опасных морских районов	Обеспечение безопасности на берегу	Активные действия на берегу	Активные действия в море	Обучение и боевая подготовка
<i>Anti-Piracy Maritime Security Services (VST)</i>	Есть	Есть					Есть
<i>ESPADA</i>	Есть	Есть					Есть
<i>Hart Maritime</i>	Есть	Есть		Есть			Есть
<i>Hudson Analytix</i>	Есть						Есть
<i>MAST</i>	Есть	Есть					Есть
<i>Moran Group</i>	Есть	Есть	Есть	Есть	Есть	Есть	Есть
<i>MUSC</i>	Есть	Есть					Есть
<i>Neptune</i>							
<i>Maritime</i>							
<i>Security</i>	Есть	Есть				Есть	Есть
<i>Seagull Maritime Security</i>	Есть	Есть		Есть			Есть
<i>Securewest International</i>	Есть	Есть		Есть			Есть
<i>Solace Global</i>	Есть	Есть					Есть
<i>STS Maritime Security</i>	Есть	Есть	Есть	Есть	Есть	Есть	Есть

Джерело: складено по даним Marine Insight і сайтів компаній

Герграфія присутності “групи Вагнера”

